

GEÇ DÖNEM OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA AFET YÖNETİMİ: 1894 BÜYÜK UŞAK YANGINI

Biray ÇAKMAK

Özet: Bu çalışmada, XIX. yüzyılda sık sık yaşanan yangınların beraberinde getirdiği çok yönlü maddi tahribat ve bu tahribatı bertaraf etmeye yönelik Osmanlı merkez ve taşra bürokrasisi tarafından alınan tedbirler, 1894 yılında Uşak kasabasında meydana gelen büyük yangın örneğinde arşiv belgelerine dayalı olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda; yangının meydana getirdiği maddi tahribat, devlet tarafından yangından zarar görenler için alınan tedbirler ve yapılan yardımlar ile çevre kazalar tarafından gönderilen aynı ve nakdî yardımlar, imar faaliyetleri kapsamında kentsel fiziki mekânın modernizasyonuna yönelik yapılan çalışmalar ortaya konulmakta, afetin yönetimi üzerinde durulmaktadır. Çalışma, Başbakanlık Osmanlı Arşivinin çeşitli tasniflerinde yer alan belgeler, İzmir ve İstanbul gazetelerinden *Hizmet*, *Ahenk* ve *Tercüman-ı Hakikat* ile Bursa'da basılan vilayet gazetesi *Hüdavendigâr*'daki bilgiler üzerine inşa edilmektedir.

Anahtar kelimeler: 1894 büyük Uşak yangını, Osmanlı İmparatorluğu'nda afet yönetimi, Türkiye'de doğal afetler tarihi, Osmanlı reform çağı, aynı ve nakdî yardımlar, *Hizmet*, *Ahenk*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Hüdavendigâr*.

The Disaster Management in the Late Ottoman Empire: The Great Fire of Uşak Town in 1894

Abstract: In this study, material destructions, brought about by fires in the Nineteenth Century and measures, taken by the Ottoman Central and provincial bureaucracies to eliminate these destructions are examined based on the Ottoman Archival documents on the case of great fire which took place in Uşak town in 1894. In this context, material destructions, caused by the fire, measures taken by the state for fire victims and aids in kind and cash, sent by the state and by neighboring districts, and efforts for the modernization of urban physical space as part of reconstruction activities are put forward. Shortly, it is focused on disaster management. This study is relied on the documents in different classifications of the Prime-Minister Ottoman Archive, *Ahenk*, *Hizmet* and *Tercüman-ı Hakikat* newspapers in Izmir and in Istanbul and *Hüdavendigâr Provincial Newspaper*, issued in Bursa.

Key words: The Great fire of Uşak town in 1894, The disaster management in Ottoman Empire, History of natural disasters in Turkey, Ottoman reform age, Aids in kind and cash, *Hizmet*, *Ahenk*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Hüdavendigâr*.

Giriş

XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunda, *Tanrısal iradenin gerçekleşmesi* ya da *gerekliliğin yansması* anlamlarında¹ sık sık yaşanan doğal afetler ve bu afetlerin beraberinde getirdiği maddi tahribat, mahallî gazeteler ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul) tasniflerinde yapılacak genel bir taramayla hemen dikkati çeker. Deprem, yangın, kuraklık, sel, heyelan, kolera gibi doğal afetlerdeki çeşitlilik ve sayısal fazlalık, afetleri ilginç bir çalışma konusu kılar. Ancak bu konuda yeterli sayıda bilimsel araştırmanın yapılmadığı da görülür².

Mevcut araştırmalarda afetlerin nitelikleri, meydana gelişleri, sonuçları ele alınan temel konuları teşkil eder. Bununla birlikte, afet yönetimi, modernleşme için sunduğu fırsatlar ya da oluşturdukları fırsat alanları, modernleşmenin sınırlarını tespit imkânları, afet önleyici tedbirler genelde göz ardı edilir. Bir başka ifadeyle afetler, ilginç bağlamlarda ele alınmaz. Oysa afetler, son derece ilginç bağlamlarda ele alınıp incelenebilecek sınırsız bir çalışma alanı potansiyeli sunarlar. Doğal afetler içinde özellikle yangınlar ise, bu bağlamda daha ilginç incelemelere zemin hazırlarlar.

Yangının Ortaya Çıkışı ve Meydana Getirdiği Maddi Hasar

Yangın (*Harîk*), 27 Ağustos 1894, Pazartesi günü, akşam saat 7.00'de, Uşak kasabası çarşısında bulunan Pekmez Hanında başladı. Şiddetli rüzgârın etkisiyle kısa sürede üç dört koldan mahallelere yayıldı³. Hükümet konağının ve hapishanenin bulunduğu Aybeg Mahallesi hariç, tüm mahallelerdeki⁴ hanelerle camiler, medreseler, dükkânlar, fırınlar, mektep ve kiliseler tamamen yandı⁵. Yangının kısa sürede yayılıp şehre büyük zarar vermesinde farklı yapısal sebepler etkiliydi. Öncelikle yapılar birbirine bitişik ve ahşaptı⁶. Ayrıca kasaba

¹ Doğal afetlerin sebeplerini açıklamaya yönelik iki farklı genel görüşün varlığı bilinmektedir. Teolojik açıklamaya göre, afetler takdiriilahi babında, Tanrısal iradenin gerçekleşmesi olarak görülmektedir. Marksist okul ise afetleri, “evrimde nesnel sürecin üstünlüğünü vurgulayarak gerekliliğin yansması olarak” değerlendirmekte ve afetlere, “ikinci dereceden bir rol” yakıştırmaktadır (Bu konuda bk. Hazai, 2001, s. 4).

² Bu konuda yapılmış bazı çalışmalar için bk. Erler, 2002, s. 762-770; Özcan, 2002; Erler, 2010; Yılmazçelik, 2005, ss. 665-693.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Y. HUS. 307 / 62, 24 S 1312 / 27 Ağustos 1894; *Hizmet Gazetesi*, 776, 04 Ra 1312 / 05 Eylül 1894.

⁴ Kasabadaki diğer mahalleler; Sabah, İslice, Kamer, Karaağac, Hacı Hasan, Burhan Fakih, Cuma, Rum, Ermeni, Mamuretü'l-Hamidiye ve Hacı Hızır isimlerini taşıyordu (BOA DH. MUİ. 69-3 / 9, 22 Ra 1328 / 03 Nisan 1910).

⁵ *Hüdavendigâr* gazetesi, 1604, 17 Ağustos 1310 / 29 Ağustos 1894.

⁶ Bu durum vilayet genelinde de geçerliydi. Zira 1895 yılında Hüdavendigâr vilayeti dâhilindeki Kütahya, Hüdavendigâr, Karahisar-ı Sâhib, Balıkesir sancaklarındaki kasaba ve şehirlerdeki yapılar genelde ahşap ve birbirine bitişikti ve kâgir bina inşası yaygın değildi. “Nefs-i Kütahya kasabasında kâmilan ahşap dört bin dört yüz otuz altı

belediyesi bünyesinde bulunan itfâiye teşkilatı, gerek personel, gerek araç - gereç (*âlât ve edevat*) bakımından son derece yetersizdi. Zira 1895 yılında belediye bünyesinde sadece iki adet eski usul (*kâr-ı 'atîk*) yangın tulumbası vardı⁷. Belediye bünyesinde müstakil itfaiye personeli ise yoktu. Kasabadaki düzenli su şebekesi de yeterli değildi ve mahalle aralarındaki çeşmelerden ibaretti. Ayrıca kasabanın sokak ve mahalle düzeni geleneksel özelliğini koruyordu. Diğer birçok kasaba gibi Uşak sokakları da düzensiz, çıkmaz ve

hâne ve kısm-ı küllîsi ahşab ve mikdâr-ı cüz'isi kâgir bin üç yüz altmış yedi dükkân ve bunların hudûd ve mevâki'i fâsılalı kısmı az olup çoğunun yekdiğerine muttasıl ve ihrâka müste'id bir hâlde bulunduğu ve Tavşanlı kasabasında cümlesi ahşab bin doksan üç hane ve üç yüz on sekiz dükkân ve Eğrigöz kasabasında dahi cümlesi ahşab altı yüz doksan altı hâne ve üç yüz dükkân olduğu ve bu iki kasaba şimdîye kadar kısmen tesvîye gördüğü cihetle ebniye-i mevcûdenin birbirine ittisâli bulunmadığı ve Eskişehir kasabasında üç bin iki yüz dokuz hane, dokuz yüz elli altı dükkân ve altmış iki kahvehane ve otuz iki han ve misâfirhane ve on dört otel olup bir hane ile üç mağazanın kâgir ve kûsûrunun ahşab idüğü ve dükkânların ihrâka gayet müste'id bir sûrette bulunduğu ve Gedüs kasabasında kâffesi ahşab ve harîkin sirâyetine müste'id derecede yekdiğerine muttasıl bin beş yüz hâne ve üç yüz dükkân ve han bulunduğu ve Simav kasabasında kâmilen ahşab bin üç yüz on sekiz hâne olup bir kısmının birbirine muttasıl idüğü ve Uşak kasabasında harîkden sonra dokuz yüz hâne mevcûd olarak bunlarla harîki müte'âkib yapılan dekâkinin 'umûmî ahşab ve yekdiğerine muttasıl ve harîkin sirâyetine müste'id bir hâlde olduğu ve Göbek kasabasında ahşab olarak altı yüz ve Banaz nahiyesi merkezinde üzerleri toprak örtülü seksen hâne mevcûd olduğu Kütahya mutasarrıflığından" (BOA ŞD. DH. 1562 / 13, 15 L 1312 / 11 Nisan 1895, lef 2). Ahşap bina inşasındaki yaygınlık, Hüdavendigâr vilayeti ile sınırlı değildi. Bu durum Osmanlı ülkesi geneli, özellikle Anadolu için de geçerliydi. Zira kâgir bina inşası, ulaşım teknolojisindeki geleneksellik sebebiyle hem daha zordu, hem de daha pahalıydı. Bu sebeple merkezî idarenin yangınlara karşı almaya çalıştığı tedbirler arasında kâgir bina yapımının özendirilmesi öncelikli bir yer tuttu. Ancak ahşap bina inşası uzun süre varlığını sürdürdü (Ortaylı, 2000, ss. 195, 209-212; Cerasi, 2001, s.155).

⁷ 1860'lı yıllarda faaliyete geçen Uşak kasabası belediyesi bünyesinde, 10 Mart 1902 tarihinde sadece iki adet eski usul (*kâr-ı 'atîk*) tulumba vardı. Yangına müteakip yeni usul (*nev-usûl*) bir adet tulumba alınması kaza idare meclisi tarafından kararlaştırılacaktı (BOA ŞD. 1586 / 2, 27 Ra 1321 / 23 Haziran 1903, lef 1). Bu arada kasabanın aydınlatılması da önemli bir sorundu. Kasabanın sokakları akşamları büyük bir karanlık içindeydi. Demiryolunun 1897'de faaliyete geçmesi sonucu daha fazla yaşanan demografik hareketlilik, aydınlatma sorununun çözümünü gündeme getirdi. Bu amaçla sokaklara gaz yağıyla yanan kandillerin konulması kararlaştırıldı ve bunun için gerekli olan masrafların temini önemli bir sorunu oluşturdu (BOA DH. MKT. 499 / 43, 29 M 1320 / 08 Mayıs 1902; BOA ŞD. 1586 / 2, 27 Ra 1321 / 23 Haziran 1903, lef 1).

dardı⁸. Bu yapısal olumsuzluklarla birlikte, *Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne* genelinde olduğu gibi Uşak kasabasında yangın sigortası uygulaması da yaygın değildi⁹.

22 saatte söndürülebilen yangının meydana getirdiği maddi hasar son derece ağırdı. Devrin mahallî (İzmir ve Bursa) ve İstanbul gazetelerinde de meydana getirdiği zarara bağlı olarak yangınla ilgili haberlere yer verildi. Yangın, olumsuz etkilerinin büyüklüğü sebebiyle resmî belgelerde *harîk-i kebir*, halk arasında da *Koca Yangın* olarak adlandırıldı. Zira yaklaşık bir gün süren yangında; 1800 hane, 7 han, 20 kahvehane, 680 dükkân, 10 fırın, 3 hamam, 10 câmiîşerif, 8 medrese ve rüştiye mektebi ve 10 sıbyan / ibtidâî mektebi ile iki kilise yandı¹⁰. Ayrıca yangında 8 veya 10 kişi hayatını kaybetmişti¹¹. Yine

⁸ Şehirlerin / kasabaların genelinde geçerli olan bu yapısal eksiklikler yangınların tahribini arttıran ve söndürülmesini güçleştiren başlıca sebeplerdi. Bu konuda bk. Özgür ve Azaklı, 2001, ss. 153-172; Ortaçlı, 2000, s. 212.

⁹ Kasabada Osmanlı Umum Sigorta Şirketi ile Phenix, Transatlantique ve Royal Sigorta Şirketleri faaliyet göstermekteydi ve kasabadaki binalardan sadece 15000 liralık kısmı sigortalıydı (*Hizmet*, 777, 07 Ra 1312 / 08 Eylül 1894; *Tercüman-ı Hakikat*, 4861, 30 Ağustos 1310 / 11 Eylül 1894). Dolayısıyla kasabadaki hanelerin, mağazaların ve dükkânların çoğu sigortalı değildi. Zira afet sonrası ahalinin büyük bir kısmının, kendi meskenlerini inşa da çaresiz kalması da Uşak kasabasında sigortacılığın yaygın olmadığını açık bir deliliydi. Avrupa'daki yangın sigortacılığında mülhem Osmanlı Devleti'ndeki yangın sigortacılığı ve ilgili şirketler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Baskıcı, 2002, ss. 8-13; Kahya, 2010, ss. 156-166, 286-295. 17 ve 18. yüzyıllarda Avrupa (İngiltere ve İrlanda)'daki yangın sigortacılığı için de bk. Relton, 1893.

¹⁰ *Hüdavendigâr*, 1604, 17 Ağustos 1310 / 29 Ağustos 1894; BOA İrade, Hususi, 132, 25 S 1312 / 28 Ağustos 1894, lef 1; BOA BEO. 34872, 27 S 1312 / 30 Ağustos 1894; *Tercüman-ı Hakikat*, 4853, 20 Ağustos 1310 / 01 Eylül 1894; *Tercüman-ı Hakikat*, 4855, 23 Ağustos 1310 / 04 Eylül 1894. Yangının meydana getirdiği maddi hasara dair “Nefs-i Uşak dört bine karîb hane ve sekiz yüzü mütevâciz dekâkinden ibaret iken bunun meyânında ez-gayr-i mesâcid on dokuz câmiden on altısı ve on dört medreseden onu ve sekiz handan yedisi ve dört hamamdan üçü ve iki ibtidâî ve rüşdî mektepleri ve iki Rum ve Ermeni kiliseleri ve kâffe-i dekâkin ile üç bin üç yüz kadar hâne tamamen muhterik olmuş” bilgisi için bk. *Hizmet*, 776, 04 Ra 1312 / 05 Eylül 1894; *Hizmet*, 783, 29 Ra 1312 / 30 Eylül 1894. Arşiv belgeleri ile gazetelerdeki sayısal veriler arasındaki farklılık, mahallî tarih araştırmalarında gazetelerdeki verilerin ihtiyatlı kullanılması gerektiğine dair ciddi bir metodolojik uyarı niteliğindedir. Bununla birlikte bir başka arşiv belgesinde de yangında “iki bin dört yüz elli üç emlakinin, on iki hanın, yedi yüz dükkânın, otuz beş kahvehanenin, on sekiz câmiîşerifin, on iki medresenin, iki kilisenin, aynı çatı altındaki rüşdiye ve ibtidâîye mekteplerinin, dört hamamın, eski ve yeni usûl otuz beş sıbyan mektebinin yandığı” belirtilmektedir (BOA BEO. 38435, 11 Ca 1312 / 10 Kasım 1894). *Hizmet* gazetesindeki sınırlı sayıdaki habere dayalı olarak 1894 Uşak yangını hakkında yapılmış muhtasar bir çalışma için bk. Güneş, 2001, ss. 275-280.

mahallî matbuatın verdiği bilgiye göre yangında can kaybının az olmasının çeşitli sebepleri vardı; öncelikle yaz mevsiminde ve akşam erken saatlerde meydana gelmişti, ilaveten yangın esnasında ahalinin bir kısmı ılıcalarda bulunuyordu¹².

Afetin Yönetiminde Devletin Rolü

Afet sonrası süreçte devletin başlıca işlevi, afetin eşgüdümlü olarak yönetimiydi. Bu afet yönetim süreci, merkez-taşra bürokratik yapılanması çerçevesinde gerçekleşti. Çevreden merkeze Uşak kazası - Kütahya sancağı/livası - Hüdavendigâr vilayeti - Dâhiliye Nezareti - Sadaret ve Yıldız saray-ı hümayunu eksenli dikey bir bürokratik süreç söz konusuydu. Bazı acil durumlarda telgrafla doğrudan İstanbul'daki Dâhiliye Nezaretine, Sadarete, Yıldız Saray-ı hümayununa gerek ahali, gerek mahallî idareciler tarafından bilgiler iletildi. İstanbul'dan gelen emirler de bu bürokratik silsileyi tersten işletti. Kısaca mülki idare silsilesi, afet yönetim sürecinde de aynen işledi. Bu bürokratik işleyiş sürecinde afetzedeler, yangının mağdurları, yani *harikzedegân* için yardımlar toplanmasına öncelik verildi. Yardımlarda öncelik yangınzedelerin temel beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasıydı. Barınma sorunlarının giderilmesiyle ilgili olarak da çeşitli tedbirler alındı. Bunların dışında Osmanlı merkezî ve taşra idaresi, yangından zarar görenler için bazı vergi muafiyetleri bahşetmekten de geri durmadı.

Yangın, çıkışının ardından kısa bir sürede Kütahya mutasarrıflığına, Hüdavendigâr vilayetine ve Bâb-ı Âlî ile Yıldız Sarayına telgrafla bildirildi. Bunun üzerine hemen yangınzedelerin acil ve zaruri ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik önlemler alındı. Öncelikle yangından sonra mekânsız kalan ahalinin geçici ikâmeti üzerinde duruldu. Haneleri yanarak açıkta kalan ahali, yangından zarar görmeyen Aybeg Mahallesi'yle Karaseydi, Muharremşah, Akkilise, Bozkuş, Sorgun, Mende, Timurlar ve Hacıkadem isimli çevre köylerdeki yardımsever aileler yanına geçici olarak yerleştirildi¹³ ve bu aileler için gerekli görülen 1500 çadırın acilen gönderilmesi gerektiği İstanbul'a bildirildi. Sadrazamın arz tezkiresi üzerine Bâb-ı Ser-askerî tarafından gereğinin yapılması için irade çıktı¹⁴ ve irade üzerine vilayet evkâf muhasebecisi

¹¹BOA BEO. 38435, 11 Ca 1312 / 10 Kasım 1894; *Hizmet*, 776, 04 Ra 1312 / 05 Eylül 1894.

¹²*Hizmet*, 776, 04 Ra 1312 / 05 Eylül 1894.

¹³BOA İrade, Hususi, 132, 25 S 1312 / 28 Ağustos 1894, lef 1; BOA BEO. 34872, 27 S 1312 / 30 Ağustos 1894.

¹⁴Hüdavendigâr vilayetinin arzı üzerine açıkta kalan ahaliye dağıtılmak üzere çevre kaza redif taburlarında bulunan çadırlardan 1500 adedinin gönderilmesi hakkında çıkan irade-i seniyye için bk. BOA İrade, Hususi, 132, 25 S 1312 / 28 Ağustos 1894, lef 1. Konuyla ilgili olarak ayrıca bk. BOA BEO. VGG. 930, s. 92, 17 Ağustos 1310 / 29 Ağustos 1894; BOA BEO. 34813, 26 S 1312 / 29 Ağustos 1894. İrade üzerine

Süleyman Efendi, çadırların çevre redif taburlarıyla nizamiye elbise ambarlarından getirilmesi için gerekli olan nakliye masraflarını sarf etmek üzere Uşak'a görevli olarak geldi¹⁵. Bu çerçevede meskensiz kalan ahaliye 496 çadır farklı tarihlerde dağıtıldı¹⁶. Bu çadırların 90'ı 4 Eylül 1894'te Demirci ve Simav askerî depolarından, 120'si 6 Eylül'de Kütahya askerî deposundan, 71'i Karahisâr-ı Sâhib ve Sandıklı askerî depolarından, 60'ı 14 Eylül'de İzmir ve Manisa askerî depolarından, 97'si 30 Eylül'de Mudanya yoluyla İstanbul'dan, 58'i 9 Ekim'de yine Mudanya yoluyla İstanbul'dan gönderildi¹⁷. Bu çadırlardan 90'ı 5 Eylül'de, 120'si 6 Eylül'de, 71'i 10 Eylül'de, 40'ı 13 Eylül'de, 102'si 1 Ekim'de, 50'si 9 Ekim'de muhtaçlara ihtiyar heyetleri vasıtasıyla dağıtıldı. Afetzedelere tehvîn-i ihtiyâç komisyonu tarafından 9 Ekim 1894'e kadar 473 adet çadır verildi. Geri kalan 23 çadır da daha sonraki tarihlerde ihtiyâç sahiplerine dağıtıldı¹⁸.

Hükümetin mahallî idare ve belediye ile beraber afet yönetiminde himaye edici, kollayıcı olan yüzü vergi muafiyeti bahsinde daha da öne çıktı. Yangında zarar ve ziyana uğrayan ahaliye, hane ve dükkân inşası için gereksinim duyduğu kerestelerin temininde vergi muafiyeti tanındı. Hane ve dükkân inşa edecek ahaliyenin, belediyenin çeşitli tezkire harçlarını¹⁹ almaması da kararlaştırıldı. Hüdavendigâr Valisi Münir, 30 Ağustos 1894'te Dâhiliye Nezaretine çektiği telgrafta, baraka ve bina inşası için getirilecek kerestelerin geçici olarak vergiden muaf tutulmasını istedi. Bu mahallî talebin, Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ tarafından 20 Eylül 1894 tarihinde uygun görülmesi üzerine 13 Mart 1895 tarihine kadar kereste vergisinin alınmaması için 25 Eylül 1894 tarihinde irade çıktı²⁰. İlgili vergilerden muafiyet, baraka ve binaların inşasının çeşitli

gereği için Sadâret tarafından Bâb-ı Seraskerî'ye ve Dâhiliye Nezaretine yapılan tebliğât için de bk. BOA BEO. 34814, 26 S 1312 / 29 Ağustos 1894.

¹⁵ *Hüdavendigâr*, 1617, 16 Teşrîn-i sâni 1310 / 28 Kasım 1894.

¹⁶ BOA DH. MKT. 312 / 40, 29 Ca 1312 / 28 Kasım 1894; *Tercüman-ı Hakikat*, 4857, 25 Ağustos 1310 / 06 Eylül 1894. Daha sonraki tarihlerde 496 çadıra toplam 213353 kuruş bedel takdir edildi. Çadırların yerine konması (*ikmâl-i noksanı*) irade-i seniyye gereğinden olduğu için Seraskerlik teminini talep etmişti (BOA BEO. 83870, 09 Z 1315 / 01 Mayıs 1898; BOA BEO. 83098, 21 Za 1315 / 13 Nisan 1898; BOA BEO. 122250, 23 Za 1318 / 14 Mart 1901). Bununla birlikte çadırların uzun süre yerine konulmadığı da anlaşılmaktadır (BOA DH. MKT. 2471 / 93, 23 Z 1318 / 13 Nisan 1901).

¹⁷ BOA İrade, Dâhiliye, 39, 29 B 1312 / 26 Ocak 1895.

¹⁸ BOA İrade, Dâhiliye, 39, 29 B 1312 / 26 Ocak 1895.

¹⁹ Yeni bina yapımında Belediye tarafından alınan başlıca vergiler için bk. 24 Teşrîn-i evvel 1298 / 05 Kasım 1882 Tarihli Ebniye Kanunu, *Düstur*, Zeyl 3, Dersaadet 1300, s. 14-16; 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66 ve 67. maddeler.

²⁰ BOA İrade, Rûsumat, 3, 25 Ra 1312 / 26 Eylül 1894; BOA BEO. VGG. 930, s. 102, 19 Eylül 1310 / 01 Ekim 1894; BOA BEO. 38435, 11 Ca 1312 / 10 Kasım 1894. İrade

sebeplerle gecikmesi üzerine, yine mahallî talepler doğrultusunda 6 Haziran 1896 tarihli irade ile 13 Mart 1896 tarihine kadar uzatıldı²¹. Bu çeşitli sebepler dahi kayda değerdi; öyle ki, ani bir durum karşısında, ahalinin fakrüzareti, yani kendi hanesini, dükkânını yapacak ekonomik gücünün olmaması gerçeği bir yana, İstanbul'dan bunun için gönderilen mühendislerin fennî aletlerinin gelmemesi, hatta kasabanın mevkîî haritasının yapılarak üzerinde arsaların gösterilememesi de meselenin teknik tarafıyla ilgiliydi. Kasaba dışından gelen kerestelerin nakliyatı da sorun olacaktı; yangından sonra ortaya çıkan şüpheli hastalıktan (*avâriz-ı meşkûke*); koleradan dolayı çevre kaza ve sancaklarda oluşturulan kordonlar sebebiyle bir süre keresteler naklolunamamış, kış mevsim şartları ise bu durumu daha da zorlaştırmıştı²².

Binaların inşasında kullanılacak kerestelerin temini noktasındaki vergi muafiyetine ek olarak, yanan ve yıkılan binaların musakkafat vergisinin²³ ertelenmesi de mahallinden talep edildi. Merkezî idare tarafından Hüdavendigâr Vilayeti'ne ertelemenin ferdî istidaya gerek olmadan yapılıp yapılamayacağı soruldu. Neticede ilgili verginin ertelenmesi “ahvâl-i fevkalade ve istisnaiyyeden olmak üzere” Şûrâ-yı Devlet mazbatası da dikkate alınarak uygun bulundu²⁴. Ayrıca erteleme süresince birikmiş vergilerini vermek isteyenler olur ise kabulü, vermeyenlerden ise emlak inşası, ferâğı (sahiplik hakkını başkasına devredip ilişkisini kesme) veya intikali esnasında tamamen alınması, ödemeye ekonomik gücü olup da birikmiş vergilerini vermeyenlerden ise usul ve nizamı üzere tahsili kararlaştırıldı²⁵.

Mahallî idareciler tarafından yangından zarar görenlerin zaruri ihtiyaçlarını temin ve eşgüdümü sağlamak amacıyla kaymakam nezaretinde bir kriz masası, *Tehvîn-i İhtiyaç Komisyonu* adıyla kuruldu. Komisyona, aynı zamanda yangınzedelere nakdî yardımlarda da bulunacak olan kasaba ileri gelenlerinden

üzerine Hüdavendigâr vilayetine gereği için verilen bilgi hakkında bk. BOA BEO. 36408, 01 R 1312 / 02 Ekim 1894. Sadâret tarafından Dâhiliye ve Orman ve Ma'âdin Nezaretlerine aynı amaçla yazılan tezkire için de bk. BOA BEO. 36470, 01 R 1312 / 02 Ekim 1894.

²¹ BOA ŞD. 1562 / 28, Hüdavendigâr 3 / 47, 29 L 1312 / 25 Nisan 1895; BOA İrade, Orman ve Ma'âdin, 5, 24 Z 1313 / 06 Haziran 1896, lef 4; BOA BEO. 59366, 20 Z 1313 / 02 Haziran 1896.

²² BOA ŞD. 1562 / 10, Hüdavendigâr 3 / 20, 18 Za 1312 / 13 Mayıs 1895.

²³ Musakkafat Vergisi, 13 Mart 1882 tarihinden itibaren fabrika, değirmen, han, hamam, mağaza, hane, dükkân gibi mesken ya da geliri olan binaların takdir edilen kıymeti 20.000'e kadar olanlarından yıllık binde 4 kuruş, 20.000'den fazla kıymet takdir olunanlarından yıllık binde 8 kuruş olarak alınırdı. İlgili oranlar 13 Mart 1888 tarihinden itibaren kamu maliyesi açıklarını kapatmak amacıyla binde 5'e ve binde 10'a çıkarılmıştır (Sayın, 1999, ss. 394-395).

²⁴ BOA BEO. 41787, 27 B 1312 / 24 Ocak 1895.

²⁵ BOA BEO. 41787, 27 B 1312 / 24 Ocak 1895.

Tiridzade Mehmet Paşa başkanlık etti ve 12 üye komisyonda yer aldı²⁶. Yangın akabinde Kaza kaymakamlığı, liva mutasarrıflığı ve vilayet valiliğinin girişimleriyle çevre kaza, sancak ve vilayetlerden “harikzedegânın ihtiyacat-ı zarûriyye ve ‘âciliyyeleri için” yardım toplanarak Uşak’a gönderilmesi istendi²⁷. Gönderilen aynı ve nakdî yardımlar ilgili komisyon tarafından yangından zarar görenlere dağıtıldı. Kuruluş ve lağvediliş tarihleri, tüm üyelerinin isimleri, tüm faaliyetleri ayrıntılı olarak bilinemeyen bu komisyon, afetzedelerin maddi ihtiyaçlarının giderilmesinde devletin seferber olan yüzünü de gösteriyordu. Komisyon, yangınzedelerin, acil ihtiyaçlarının giderilmesi için öncelikle başvurduğu bir merci idi. Afet yönetiminde aksaklıklarına rağmen komisyon, gelen yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında önemli işlevleri yerine getirdi.

Osmanlı merkezî idaresi, yangını müteakip kasaba ahalisinin başlıca geçim kaynağını oluşturan halı üretiminin sekteye uğramaması için de bazı tedbirler aldı. Zira yangında 3500 halı tezgâhı ile mevcut yünler tamamen yandı²⁸. Bu sebeple halı tezgâhlarının imaline öncelik verildi. Aydın valililiği tarafından İzmir’de toplanan yardımlardan bir kısmının, halı tezgâhlarının imali için ayrılması emredildi. Bu amaçla Uşak’a özel bir komisyonun gönderilmesi kararlaştırıldı²⁹. Halı tezgâhları kısa sürede imal edilerek üretimin sekteye uğramasına çalışıldı³⁰.

Osmanlı merkezî idaresi, yangında kiracı olarak ikâmet ettikleri haneleri ve eşyaları yanan redif taburu ümerasının ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yardım taleplerini olumlu karşıladı. Nitekim İkinci Ordu, 26. Redif Alayının 1. Uşak Taburu binbaşısı İsmail Hakkı Efendi’ye 3500 kuruş, Kolağası Ali Rıza Efendi’ye 2664 kuruş; 1, 3 ve 4. bölük yüzbaşları Rahmi, Ali ve Hasan Tahsin Efendilerle misafir yüzbaşı Ömer Efendi’ye, tüfenkçi ustası İbrahim Usta’ya ikişer bin kuruş; 1, 2 ve 3. bölük mülâzım-ı evveleri Ahmet ve Mustafa Efendilerle Memiş Ağa’ya bin beş yüzer kuruş; 1, 3 ve 4. bölük mülâzım-ı

²⁶ *Hizmet*, 780, 17 Ra 1312 / 18 Eylül 1894; BOA İrade, Dahiliye, 39, 29 B 1312 / 26 Ocak 1895.

²⁷ BOA İrade, Hususi, 132, 25 S 1312 / 28 Ağustos 1894, lef 4. “Merkez-i vilayetce i’âne idilmesi hakkında vesâyâ ve tebliğât-ı mü’essire ifâ buyurulduğu misillü gerek Kütahya Sancağınca ve gerek hasbe’l-civâriyye Mağnisa ve mahal-i sâ’irce dahi mu’âvenât-ı lâziminin ifâsıçün livâ-ı mezkûr mutasarrıflığına vesâyâ-yı ekide icrâ kılıldığı gibi vilâyet-i müşârünileyhâya dahi olvechle tebliğât ifâ olunmuştur” (*Hüdavendîgâr*, 1604, 17 Ağustos 1310 / 29 Ağustos 1894).

²⁸ *Levant Herald*’den aktaran ve alıntılayan *Tercüman-ı Hakikat*, 4856, 24 Ağustos 1310/05 Eylül 1894.

²⁹ *Hizmet*, 778, 11 Ra 1312/12 Eylül 1894.

³⁰ *Ahenk Gazetesi*, 40, 05 Temmuz 1311 / 17 Temmuz 1895. Uşak’taki halıcılık sektörü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çakmak, 2010, ss. 41-58; Çakmak, 2009, ss. 139-163; Tutsak, 2007, ss. 65-97; Quataert, 1986, ss. 473-489; Quataert, 1990, ss. 85-91.

sânîleri Mehmet ve diğer Mehmet Efendilerle Musa Ağa'ya bin iki yüz ellişer kuruş; yine yangından zarar gören Redif 24. Alayın 3. Gediz Taburu 1, 2 ve 4. bölük yüzbaşılı İbrahim Ağa'yla Mustafa ve Hacı Kasım Efendilere ikişer bin kuruş; 3 ve 4. bölük mülâzım-ı evveleri İsmail ve Ali Efendilere bin beş yüzer kuruş ve 2. bölük mülâzım-ı sânisî Nuri Efendi'ye bin iki yüz elli kuruş, Sultan II. Abdülhamit'in iradesi üzerine yardımda bulunuldu³¹. Ayrıca yangında hizmetleri görülen ve haneleriyle eşyaları yanan altı zaptiye erine, kaza idare meclisi mazbatasıyla yardım ve taltif edilmesi istenmiş, ancak bu talep iki zaptiye eri için uygun bulunmuştur³². Dolayısıyla devlet, yangından zarar gören askerî personelin ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik mahallî taleplere mümkün mertebe kayıtsız kalmamıştır.

Acil ve zaruri ihtiyaçları giderildikten sonra hanelerini yapmaya ekonomik gücü olmayan yangınzedeler, kendilerine devlet tarafından maddî yardım yapılmasını, yani hanelerinin devlet tarafından inşa edilmesini istediler. Ayrıca Rum ahali de, yangında yanan kilise ve mekteplerinin aynı şekilde devlet tarafından inşa edilmesini talep etti³³. Yangını müteakip oluşturulan Tehvîn-i İhtiyaç Komisyonu/Î'âne Komisyonu, daha önceki yardımlardan kaza mal sandığında 60000 kûsûr kuruşun mevcut olduğunu, 1227 ailenin kendi baraka veya kara bina tabir olunan hanelerini inşa etmeye ekonomik güçlerinin olmadığını, her hane için en az onar lira olmak üzere 12270 adet Osmanlı yüzlük altınına şiddetle ihtiyaç bulunduğunu, bu meblağın hazine tarafından karşılanması gerektiğini mazbata ile tespit etti. Konuyla ilgili evrakın İstanbul'a ulaşması üzerine, Ocak 1895'te, konunun görüşüldüğü Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da "bu gibi masrafların yardımseverlerin ianesiyle karşılanmasının daha uygun olduğu, bu sebeple gerekli ve etkin teşvikler yapılarak, gönüllülük esasıyla, vilayetlerin her birinden 300'er, İstanbul'dan da 1000 Lira yardım toplanması, elde edilecek meblağın Uşak mal sandığında bulunan parayla

³¹ *Hüdavendigâr*, 1652, 02 Ağustos 1311 / 14 Ağustos 1895.

³² BOA DH. MKT. 315 / 51, 08 C 1312 / 07 Aralık 1894.

³³ Osmanlı Devleti'nin maddî yardımlarıyla kilise ve mekteplerinin inşası, malî güçlüklerden dolayı uygun bulunmayan 350 haneli Rum cemaati, kilise ve mekteplerini aralarında topladıkları yardımlarla ve kilise gelirleriyle Uşak Rum Milleti Havra Heyeti'nin ve Uşak Rum Milleti Metropolit Vekili Papa Menol'un girişimleriyle yeniden inşa etti. Kilisenin boyu 38, eni 22, yüksekliği 18 zirâ', mektebin boyu 26, eni 26, yüksekliği 12 zirâ'ydı. Kilise yarı-kagir, mektep ahşap olarak tahminen 109503 kuruş, 73 pâre (santim)ye inşa edildi. Gerekli irade 29 Eylül 1896 tarihinde çıktı (BOA ŞD. 1567 / 13, *Hüdavendigâr* 3 / 260, 09 R 1314 / 17 Eylül 1896; BOA İrade, Adliye ve Mezâhib, 11, 21 R 1314 / 29 Eylül 1896; ayrıca bk. BOA BEO. 64029, 13 Ca 1314 / 20 Ekim 1896). Bu konuda sınırlı sayıda arşiv malzemesine dayalı olarak yapılmış bir çalışma için bk. Tutsak, 2006, ss. 598-606. 1 zirâ' = 0,758 m'ydi (İnalçık, 1983, s. 340).

birleştirilerek yangınzedelerin hanelerinin inşasında sarf edilmesi” kararlaştırıldı ve gerekli irade 26 Ocak 1895’te çıktı³⁴.

İradeyle fakirler, hademe ve kâtipler yardım kampanyasından muaf tutuldu, diğer devlet memurları ve ileri gelenlerden her yerde komisyonlar kurularak toplanması kararlaştırıldı. Bunun üzerine ilgili karar; Dâhiliye Nezâreti tarafından Hüdavendigâr, Aydın, Selanik, Suriye, Edirne, Beyrut, Adana, Trabzon, Bağdat, Yanya, Manastır, Ankara, Kastamonu, Konya, Sivas, Diyarbakır, Erzurum, Kosova, Cezâ’ir-i Bahr-i Sefîd, Basra, Ma’mûretü’l-‘azîz, Musul, Van, Bitlis, İşkodra, Kudüs, Zor, İzmir, Biga, Çatalca vilayet ve müstakil sancaklarıyla İstanbul’da Sadâret’e, Şûrâ-yı Devlet’e, Mâliye, Hâriciye, ‘Adliye, Evkâf, Defter-i Hakânî, Nâfi’a, Telgraf, Orman, Zabtiye, Bahriye Nezâretleriyle Rûsûmât Emânetine, Şehremânetine, Zira’ât Bankasına, Seraskerîye, Tophâneye, Düyûn-ı ‘Umûmiyeye ve Bank-ı Osmanî Direktörlüğüne gereği için tahriratla bildirildi³⁵. İlgili meblağın toplanarak çeşitli tarihlerde Uşak’a gönderildiği anlaşılmaktadır³⁶. Böylece Osmanlı merkezî idaresi, yangınzedelerin evlerinin inşası için tüm ülkede âdeta bir yardım seferberliği başlatmış ve “sivil insiyatifi” harekete geçirerek yardımlaşmanın gerçekleştirilmesinde eşgüdümü sağlamıştır. Toplanan nakdî yardımlar da yine resmî kurumlar aracılığıyla yardıma muhtaç ahaliye ulaştırılmıştır. Devlet, ahali arasında yardımlaşmanın tezahürüne olumlu katkıda bulunmuştur.

Yangının ilk günlerinde evsiz kalan ve halı imal eden 15-20 kadar ailenin Eskişehir’deki Çifteler Çiftlik-i Hümayunu arazisinde iskân edilmesi de düşünülmüş³⁷, bunun için Uşak’ta ahaliye sürekli teşviklerde bulunulmuşsa da

³⁴ BOA İrade, Dâhiliye, 39, 29 B 1312 / 26 Ocak 1895. Aynı irade için ayrıca bk. BOA BEO. 42132, 03 Ş 1312 / 30 Ocak 1895. Osmanlı merkezî idaresinin, hazinenin içinde bulunduğu güç durum sebebiyle yardım toplama yoluna gittiği, “Ancak bu bâbda sarfına mahallene ihtiyâc gösterilen on iki bin liranın şu aralık hazînece tesvîyesi müşkilâtî derkâr bulunmasına” şeklindeki ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır (BOA İrade, Dâhiliye, 39, 29 B 1312 / 26 Ocak 1895).

³⁵ BOA DH. MKT. 2069 / 63, 28 Ş 1312 / 24 Şubat 1895; *Ahenk*, 19, 11 Nisan 1311 / 23 Nisan 1895.

³⁶ BOA DH. MKT. 428 / 7, 24 Ra 1313 / 14 Eylül 1895; BOA DH. MKT. 423 / 55, 17 Ra 1313 / 07 Eylül 1895; BOA DH. MKT. 420 / 51, 10 Ra 1313 / 31 Ağustos 1895; BOA DH. MKT. 2284 / 21, 10 Ş 1317 / 14 Aralık 1899; *Hüdavendigâr*, 1637, 12 Nisan 1311 / 24 Nisan 1895; BOA BEO. 61718, 01 Ra 1314 / 10 Ağustos 1896; BOA DH. MKT. 2286 / 27, 15 Ş 1317 / 19 Aralık 1899; BOA BEO. 185212, 19 L 1322 / 27 Aralık 1904; BOA BEO. 192182, 25 S 1323 / 31 Nisan 1905.

³⁷ BOA Y. MTV. 120 / 30, 20 Za 1312 / 15 Mayıs 1895.

sonuç alınmamıştır. Aileler, bu teşviklere rağbet etmemiş ve Çifteler Çiftlik-i Hümâyûnu'na sevk ve iskân edilememişlerdir³⁸.

Mahallî Eşraf ve Sivil Unsurların Afetin Yönetimindeki Rolü

Yangını izleyen süreçte, merkezî idarenin emirleri doğrultusunda Hüdavendigâr vilayeti ve Kütahya mutasarrıflığı yardım toplama girişimlerinde bulundu. Çevre sancak ve vilayetlerden, komisyonlar oluşturarak, yardım kampanyaları düzenlemeleri istendi. Aynı zamanda vilayet merkezi Bursa'da ve sancak merkezi Kütahya'da komisyonlar teşkil edilerek, yardım kampanyaları düzenlendi³⁹. Mülki idarecilerin girişimleri sonucu sivil ve resmî kesimler tarafından gönüllülük esasıyla yardımlar toplandı. Komisyonların çalışmaları sonucunda toplanan aynı ve nakdî yardımlar belirli aralıklarla Uşak kasabasına gönderildi.

³⁸ Konuyla ilgili görüşleri alınan Serasker Rıza Paşa, “Bu sûretin kabûlü hâlinde hem ahâlî-i merkûme san’at-ı mezkûre ile bi’l-iştigâl ta’mîr ve terfiyye-i hâl iderek bu vesîle ile de zât-ı kudsiyyet-simât-ı hazret-i hilâfet-penâhileri isticlâb-ı dav’ât-ı hayriyye olunacağı ve hem de mezkûr san’at çiftlikin hâvî olduğu kurâ-yı ma’lûme ahâlisine intikal ideceğinden gerek bu yüzden ve gerek ‘asâkir-i şâhâne için kilim ve devâ’ir-i emîriyyeye lüzûmu olan kaliçe ve sâ’irenin hâlis yapağıdan ahûn sûretle nesc ve i’ mâl idileceğinden dolayı fev’id-i vâfire hâsıl olacağı beyânıyla tervîc-i istid’âlarına müsâ’ede olunması dermiyân olunmuş ve zikr olunan kilim ve kaliçelerin i’ mâline muktezî yapağı çiftlik-i hümâyûn-ı mezkûrca hâsıl olmağla berâber destgâh ve sâ’irenin dahi oraca i’ mâli kâbil olduğuna ve emr-i iskânları için de arâzi ve mahall-ı münâsebe mevcûd olduğuna nazaran” şeklinde mütalaa beyan etmiştir (BOA DH. MKT. 342 / 40, 12 Ş 1312 / 08 Şubat 1895, lef 1). Askerî Çiftlikât-ı Hümâyûn Nâzırının benzer doğrultuda serd ettiği görüşler için de bk. BOA Y. MTV. 104 / 41, 05 Ra 1312 / 06 Eylül 1894.

³⁹ İzmir’de yangınzedelere yardım amacıyla Aydın Valisi başkanlığında, Hükûmet Konağı’nın Büyük Salonu’nda İzmir ileri gelenlerinin katılımıyla bir yardım komisyonu kuruldu. Uşak’ın İzmir’le olan ticari münasebetinden dolayı tüm tüccarlar yardımda bulunmayı taahhüt ettiler. İlgili komisyon bir taraftan yardım toplarken, diğer taraftan hasılatı yangınzedelere gönderilmek amacıyla oyunlar tertibini kararlaştırdı. Mösyö Kukuli’nin kiraladığı Rihtim’daki Yaz Tiyatrosu’nda oyun tertibine karar verildi. Birer mecdiyelik 2000 bilet bastırıldı ve yardımseverlere satıldı. Yaz tiyatrosundaki oyunun, Mösyö Maks Raul ve diğer iki kumpanya tarafından oynanmasına, oyunun perde aralarında nefis seccade ve perdelerin piyangoya konularak çekiliş usulüyle dağıtılmasına karar verildi. Bu oyunlar gerçekleştirildi ve afetzedeler için 100 Osmanlı lirasından fazla yardım toplandı (*Hizmet*, 783, 29 Ra 1312 / 30 Eylül 1894; *Hizmet*, 780, 17 Ra 1312 / 18 Eylül 1894; *Hizmet*, 779, 14 Ra 1312 / 15 Eylül 1894; *Hizmet*, 784, 03 R 1312 / 04 Ekim 1894). Mösyö Kukuli’nin Yaz Tiyatrosu ve dönemin İzmir tiyatroları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Huyugüzel, 2004, ss. 67-78.

İlk aşamada afetzedeler için Hüdavendigâr vilayetinden 16200 kuruş nakdî yardım gönderildi⁴⁰. Mehmet Efendi vasıtasıyla Gediz kazasından yardım toplanmak suretiyle 29 Ağustos'ta 1176 kıyye⁴¹, 30 Ağustos'ta da 300 kıyye eklemek gönderildi. 3 Eylül'de Çivril yoluyla İzmir'den 6571 kıyye un geldi⁴². Aynı tarihte belediye başkanı Tiridzade Mehmet Efendi yangınzedelere 5400 kuruş yardımda bulundu. Yine aynı tarihte Uşak kazasının bazı köylerinden gönderilen buğday, kasabanın haricindeki un fabrikasında öğütülerek 705 kıyye un elde edildi. 5 Eylül'de de Kula kazasından Ömer vasıtasıyla 564 kıyye un, 6 Eylül'de tahrirat kâtibi vasıtasıyla Simav kazasından 355 kıyye eklemek, 36 kıyye fasulye, 260 kıyye bulgur, 31 kıyye tarhana, 7 Eylül'de Çivril eşrafından Hacı Emin Ağazade Mehmet Ali Bey tarafından 2401 kıyye un, 8 Eylül'de Uşak'ın Göğem köyü ahalisi tarafından 100 adet kereste, 10 Eylül'de Göğem köyü sakinleri tarafından 50 adet kereste, Eşme kazasının Kaltak köyü ahalisi tarafından 3 kile⁴³ buğday, 11 Eylül'de Alaşehir eşrafından Mütevellizade Hacı Mehmet Ağa tarafından 540 kuruş⁴⁴, Alaşehir ve Manisa kazalarından jandarma marifetiyle 2650 kıyye un, 12 Eylül'de Uşak'ın Karlık köyünden 145 adet kereste, 13 Eylül'de Karacahisar köyünden 107 adet kereste, 15 Eylül'de Salihli kazası ahalisi tarafından 1727 kıyye un, 16 Eylül'de Uşak köylerinden 794 kıyye un, 4 Ekim'de Kırkağaç kazasından 937 kıyye un gönderildi⁴⁵. Tehvîn-i ihtiyaç komisyonu ayrıca gönderilen nakdî yardımlarla 29 Ağustos 1894'te 321 kıyye eklemek, 1049 kıyye un, 9 Ekim'de de 175 adet kereste satın aldı.

Böylece 29 Ağustos – 4 Ekim 1894 tarihleri arasında, yangından zarar görenler için yardım olarak çeşitli resmî ve sivil kaynaklardan 577 adet kereste, 2152 kıyye eklemek, 3 kile buğday, 17398 kıyye un, 36 kıyye fasulye, 260 kıyye bulgur, 31 kıyye tarhana ile 22140 kuruş nakdî yardım gönderildi⁴⁶. Ayrıca Aydın vilayetinin merkezi İzmir'den ilaç bedeli olarak 10060 kuruş nakdî yardım geldi⁴⁷. Uşak'a gönderilen aynî yardımların temel özelliği, temel ihtiyaç maddelerinden oluşmasıydı. Bu yardımları yapanlar da genelde sivil kesimlerdi.

⁴⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, 4859, 27 Ağustos 1310 / 08 Eylül 1894.

⁴¹ 1 kıyye / okka = 400 dirhem = 1,282945 kg. bk. İnalçık, 1983, ss. 339-340.

⁴² *Hüdavendigâr*, 1606, 31 Ağustos 1310 / 12 Eylül 1894. İlgili unun her çuvalı 60'ar kıyyeden 120 çuval olduğuna dair bk. *Tercüman-ı Hakikat*, 4853, 20 Ağustos 1310 / 01 Eylül 1894.

⁴³ 1 kile / keyl = 4 şinik (1 şinik = 2 kutu, 1 kutu = 2 zarf) = 0.037 m³ = 37 lt = 0,37 hektolitre (1 hekto litre = 100 litre = 2,702 İstanbul kilesi). Ölçü birimleri için bk. İnalçık, 1983, s. 339; Salih Zeki ve Mehmed Rafet, 1330, s. 114.

⁴⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, 4859, 27 Ağustos 1310 / 08 Eylül 1894.

⁴⁵ BOA İrade, Dâhiliye, 39, 29 B 1312 / 26 Ocak 1895.

⁴⁶ BOA İrade, Dâhiliye, 39, 29 B 1312 / 26 Ocak 1895.

⁴⁷ BOA İrade, Dâhiliye, 39, 29 B 1312 / 26 Ocak 1895.

Yangını müteakip kurulan tehvîn-i ihtiyaç komisyonuna teslim edilen aynı ve nakdî yardımlar ilgili komisyon tarafından afetzedelere dağıtıldı. Bu çerçevede 29 Ağustos 1894'te fakir muhtaçlara 321 kıyye ekme, 30 Ağustos'ta 384 kıyye ekme, 31 Ağustos'ta Burhan Fakih Mahallesi muhtaçlarına ihtiyar heyeti vasıtasıyla 200 kıyye un, 1 Eylül'de Hacı Hızır Mahallesi fakir muhtaçlarına yine ihtiyar heyeti marifetiyle 200 kıyye un, 1 Eylül'de fakir muhtaçlara 88 kıyye un, 2 ve 3 Eylül'de memur ve müfettişi marifetiyle muhtaçlara 1844 kıyye ekme, 4 Eylül'de yanan 10 mahalle muhtaçlarına muhtarları vasıtasıyla 4905 kıyye un, 7 Eylül'de Burhan Fakih ve Rum Mahalleleri muhtaçlarına ihtiyar heyetleri vasıtasıyla 355 kıyye ekme, 15 Eylül'de yardıma muhtaç fakirlere ihtiyar heyetleri vasıtasıyla 7905 kıyye un dağıtıldı. Yine yangınzedelere dağıtılmak üzere 9 Ekim 1894'e kadar 1562 kuruş, 20 pare tutarında ekme ve un satın alınarak günlük ihtiyaçlarının karşılanması için sarf edildi⁴⁸. Yine tehvîn-i ihtiyaç komisyonu, ahaliden satın aldığı 175 sandık kereste için İbrahim ve ortaklarına senet karşılığında 148 kuruş ödemede bulundu. Böylece afetzedeler için tehvîn-i ihtiyaç komisyonu tarafından 9 Ekim 1894'e kadar geçen sürede yapılan aynı yardımların nitelik ve niceliği toplamda, 2904 kıyye ekme, 16298 kıyye un şeklinde gerçekleşti. Bunun yanında komisyon tarafından 1709 kuruş, 20 pare de nakdî harcama yapıldı. Ayrıca yangını müteakip afetzedeler arasında hastalananların tedavisinde kullanılan ilaçlar için nakdî harcamada bulunuldu⁴⁹. Gereksevim duyulan ilaçlar İzmir'den getirildi⁵⁰. Neticede gönderilen aynı yardımlardan, 3 kile buğday, 422 kıyye un, 36 kıyye fasulye, 260 kıyye bulgur, 31 kıyye tarhana dağıtılmadı, nakit olarak da komisyonda 20430 kuruş, 20 pâre kaldı⁵¹.

Muhtaç aileler için yardımlara daha sonraki tarihlerde de devam edildiği görülmektedir. Uşak eşrafından Kulalı Rüstemzade Mehmet Ağa yangınzedeler için 1000 kileden fazla un yardımında bulundu⁵². Ayrıca 1860'lı yıllardan itibaren Uşak halılarını⁵³ Avrupa ülkelerine pazarlayan ve bundan büyük kârlar elde eden İzmir'deki ünlü İngiliz tüccarlardan La Fontaine ve Griffitt, İngiltere

⁴⁸ BOA İrade, Dâhiliye, 39, 29 B 1312 / 26 Ocak 1895.

⁴⁹ BOA İrade, Dâhiliye, 39, 29 B 1312 / 26 Ocak 1895.

⁵⁰ *Hüdavendigâr*, 1607, 07 Eylül 1310 / 19 Eylül 1894.

⁵¹ BOA İrade, Dâhiliye, 39, 29 B 1312 / 26 Ocak 1895.

⁵² BOA DH. MKT. 335 / 70, 25 B 1312 / 22 Ocak 1895.

⁵³ XIX. yüzyılda Osmanlı mamul ihraç emtiası arasında halılar önemli bir yere sahipti ve Batı Anadolu'da başlıca geleneksel üretim merkezleri Uşak, Gördes ve Kula'ydı. Uşak kasabasında artan uluslararası talebe bağlı olarak üretim miktarı sürekli arttı. XX. yüzyıl başlarında 13000 nüfuslu kasaba merkezinde yaklaşık 7000 kişi halıcılık sektöründe istihdam edilmekteydi (Çakmak, 2010, ss. 41-58; Çakmak, 2009, ss. 139-163).

ve Amerika’da yardım toplama girişiminde bulundular ve topladıkları 200 Lirayı Uşak’taki muhtaç ahaliye gönderdiler⁵⁴.

Fırsat Anı Olarak Yangın: Kentsel Mekânın Modernizasyonu ve Arazi Spekülatörlüğü

Kentsel mekânın modernizasyonu, Avrupa’da aydınlanma düşüncesinin “planlama” inancına bağlı olarak ortaya çıkan bir olgudur ve nesnel bir sosyal bilimin kent eksenli bir izdüşümü niteliğine sahiptir. Kentsel mekânın modernleşmesi, daha ziyade çıkmaz sokakların bulunmadığı, kâgir binalara, düzenli, dik ve birbirine paralel sokaklara, inorganik bir şekilde büyüyen geometrik düzenli kent mekânına, dama tahtası düzenindeki yol ağına, bir başka ifadeyle mekânın kullanımının rasyonalizasyonuna vurgu yapmaktadır (Bu konuda ayrıntılı bilgi için Tekeli, 1999, ss. 136-144; Tekeli ve İlkin, 2004, ss. 39-40; Aktüre, 1978, ss. 222-223). Tanzimat’tan itibaren Osmanlı idarecileri, şehirlere, bu bağlamda, yangınların sağladığı fırsatları da kullanarak, batılı örneklerle göre yeniden düzenlemeye yönelik çalışmalar gerçekleştirdiler.

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı’nın ilanından itibaren çeşitli yasal düzenlemeler yaptı. Batı’daki modern şehirlere benzer şekilde, “bir yasalar ve yönetmelikler şehirciliği” şeklinde gelişen Osmanlı kent planlamasına yönelik düzenlemelere, *dış dinamiklerin etkisiyle yapı değişikliği geçirmeye başlayan kentlerin sorunlarına çözüm bulmak* amacıyla başlandı. Devlet tarafından gerçekleştirilen yasal düzenlemelerde şüphesiz batı şehirlere model oluşturdu (Yerasimos, 1996, s. 2). Zira ilk ebniye nizamnamesi yayımlanmadan önce Mustafa Reşit Paşa, Londra’dan gönderdiği mektuplarda Batı kentlerinin geometrik yol ağlarından, yangınlardan etkilenmeyen kâgir binalarından söz ediyordu (Tekeli, 1999, s. 143; Tekeli ve Ortaylı, 1978, s. 18; Yerasimos, 1996, s. 3). Batı kent pratiği, 1882 Ebniye nizamnamesi de dâhil olmak üzere çıkarılan tüm ebniye nizamnamelerine yansdı ve bu yansıma, zamanla nizamnamelerde daha belirgin hâle geldi (Tekeli, 1996, s. 24). Planlama çalışmaları, çoğu zaman tüm kenti kapsayan planlardan ziyade, yangın yerlerine, yeni yerleşme alanlarına yönelik mevzî planlar niteliğindedir (Tekeli, 1999, s. 143).

1882 tarihli Ebniye Nizamnamesinin 20. maddesine göre, bir mahallede ondan fazla hanenin yanması hâlinde, yanan mahallenin tarla şeklinde tesviye ve yeniden taksim edilmesi ve bu taksimatın modern kent pratiğine uygun olarak yapılması gerekiyordu⁵⁵. Bu sebeple yangın sonrası yanan mahallelerin yeniden

⁵⁴ *Hizmet*, 787, 13 R 1312 / 14 Ekim 1894.

⁵⁵ “Gerek etrâfi yol ile mahûd adalar ve gerek mahallât büsbütün veyâhûd on hânedan ziyâdesi muhterik oldukda o mahal yeniden taksîm ile tarla vechle tesviye olunacaktır. Şöyle ki o mahallin hey’et-i kadîmesi ya’ni harîkden mukaddem mevcûd olan yollar ile her arsanın mesaha-ı sathıyyesi gösterilerek bir harita-ı ‘umûmiyesi tersîm olunub sekizinci madde ahkâmına tevfiikan etrâf ve derûn-ı zokaklarının tevsi’

tesviye ve taksimi gündeme geldi. Bunun için gerekli çalışmaları yapmak üzere ilk olarak Hüdavendigâr vilayeti mühendisinin veya belediye mühendisinin kasabaya gönderilmesi iradeyle emredildi⁵⁶. Ancak İstanbul'dan gelen bu emirden, Hüdavendigâr valisinin, Bursa belediyesinde mühendis bulunmadığını, istihdam edilen kalfanın adı bir ebniye kalfası derecesinde olduğunu, Uşak gibi büyük bir kasabanın haritasını çizmeye ehliyeti olmadığını ve vilayet başmühendisiyle mevcut fennî memurların yol ve köprülerle gerçekleştirilmekte olan çalışmaların keşiflerine ve kontrolüne dahi yetişemediklerini gerekçe göstermesi üzerine vazgeçildi⁵⁷. Hüdavendigâr valisinin talebi doğrultusunda⁵⁸, akabinde Ticaret ve Nâfi'a Nezâreti tarafından 7 Kasım 1894'te üçer bin kuruş maaşla Avrupa'da tahsil gören mühendis Ali Rıza ve Ohannes Efendiler Uşak'a tayin edildi⁵⁹. Maaşları Dâhiliye Nezareti tahsisatından karşılanan mühendislerin Uşak'a gelmelerinin gecikmesi üzerine de ahali tarafından İstanbul'a, mühendislerin bir an önce gönderilmeleri için telgraflar çekildi⁶⁰. Neticede mühendisler kasabaya geldi, çalışmaları için gereksinim duydukları, âlât ve edevatı olmadığını, bunların temin ve tedarik edilmesini istediler. Bu âlât ve edevat, Uşak ve Bursa'da tedarik edilemediği için İstanbul'dan talep edildi⁶¹ ve neticede İstanbul'dan tedarik edilerek Uşak'a gönderildi. Bunun için nakliye ücretiyle beraber harcanan toplam tutar, 10860 kuruş, 10 pâre (santim)yd⁶².

Mühendisler işe başladılarsa da kısa sürede görevden alındılar⁶³. Haklarında İstanbul ve vilayete mahalle muhtarları tarafından şikâyetler edildi⁶⁴.

ve istikâmeti kırmızı hatt ile çizildikten sonra terettüb iden zâyi'ât-ı 'umûmîyeden yüzde hesâbıyla her arsanın mikdâr-ı kadîmi nisbetinde îsâbet idecek zâyi'ât bi'l-ihrac arsalar mümkün mertebe murabba' veya müstafil olmak ve şeref ve kıymet-i kadîmesi gözetilmek ve yüzleri tûlunun mikdâr-ı cedîdi kadîm yüzleri mikdârına nisbet ve hesâb idilerek virilmek üzere taksimâtı icrâ ve ber-mûceb-i harita arsa sâhiblerine bâlâsı haritalı birer ilm û haber i'tâ olunacaktır" (24 Teşrin-i evvel 1298 / 05 Kasım 1882 Tarihli Ebniye Kanunu, *Düstur*, Zeyl 3, Dersaadet 1300, s. 7).

⁵⁶ BOA BEO. 36408, 01 R 1312 / 02 Ekim 1894; BOA BEO. VGG. 930, s. 102, 19 Eylül 1310 / 01 Ekim 1894. Bu arada İzmir'deki İngiliz tüccarlar da şehrin imarı için İngiltere'den mühendis getirtme teklifinde bulundu. Ancak bu teklif, sonuçsuz kaldı.

⁵⁷ BOA BEO. 36592, 04 R 1312 / 05 Ekim 1894.

⁵⁸ BOA BEO. 36593, 04 R 1312 / 05 Ekim 1894.

⁵⁹ Ticaret ve Nâfi'a Nezareti tarafından seçilen başmühendise ve mühendis Ohannes' e 3000'er kuruş maaş verildi (BOA İrade, Dâhiliye, 31, 29 Ca 1312 / 28 Kasım 1894; BOA DH. MKT. 1129 / 6, 03 N 1324 / 21 Ekim 1906; BOA BEO. 75264, 10 R 1315 / 08 Eylül 1897; BOA DH. MKT. 407 / 25, 13 S 1313 / 05 Ağustos 1895). Konuyla ilgili olarak ayrıca bk. BOA BEO. 39461, 04 C 1312 / 03 Aralık 1894.

⁶⁰ BOA BEO. 38034, 02 Ca 1312 / 01 Kasım 1894.

⁶¹ BOA BEO. 40586, 01 B 1312 / 29 Aralık 1894.

⁶² BOA BEO. 42290, 07 Ş 1313 / 23 Ocak 1896.

⁶³ Görevden el çektirilen mühendislerden Ohannes Efendi ile Ali Rıza Efendi'nin memuriyetleri sebebiyle alacaklarının verilmesine dair şikâyetleri hakkında bk. BOA

Mühendislerin azledilme sebepleri; yavaş çalışmaları, suistimalleri ve ehliyetsizlikleriydi⁶⁵. Şikâyetler ve görülen lüzum üzerine, Hüdavendigâr vilâyetinin de talebi dikkate alınarak yerlerine İstanbul'dan yine 3000'er kuruş maaş ve o nispette geliş ve gidiş harcırahıyla Van vilayeti eski başmühendisi Mahmut Bey ve mühendis Fetal görevlendirildi⁶⁶. Mühendisler öncelikle kasabanın yangından önce mevcut olan yollarını gösteren bir haritasını, akabinde de bu harita üzerinde açılması gerekli görülen yolları çizerek yolların genişletilmesi sebebiyle ortaya çıkacak kayıpları yüzde hesabıyla taksim edebilmek için her emlak ve arsanın ayrı ayrı yüzölçümleri miktarlarını tespit etmeye çalıştı⁶⁷. Bu arada kasabanın mevki'î haritası hazırlandı ve Liva merkezinden gelen emir üzerine Kütahya'ya gönderildi. Kütahya mutasarrıflığı, kasabanın asli durumunu gösteren haritasını, emir üzerine İstanbul'a gönderdi⁶⁸. Mutasarrıflık, ayrıca yangın mahallerinin yalnız caddelere ve çıkmaz sokaklara tesadüf ettiğini, bina ve yapıların arsalarından yollara birer arşın⁶⁹ terk olunarak asli durumları çerçevesinde inşası için mahallinde önemli gereklilikler ve ihtiyaçlar bulunduğu hakkında yapılan incelemelerin ayrıntılı bir şekilde daha önce bildirildiğini, yangından zarar görenlerin durumlarının zaruret ve sefillikle açıklanabileceğini, gerekli görülen inşaatın hızlı bir şekilde yapılmasına acil ihtiyaç olduğunu, gönderilen haritaya göre gerekli inşaatın başlatılmasına izin verilmesini, kasabadaki mevcut dinî eserlerin mevkilerine ve asli vaziyetlerine göre yolların tayin ve biraz genişletilmesiyle yetinmekten başka bir çare görülemediğini, boş yere maaş verilmemek üzere mühendislere de şimdiden izin

ŞD. 2971 / 28, 19 R 1313 / 09 Ekim 1895; BOA ŞD. 1206 / 34, Ticaret 2 / 639, 24 S 1314 / 04 Ağustos 1896. İlgili mühendislerin maaş ve harcırahlarının ödendiği de anlaşılmaktadır (BOA BEO. 53859, 04 B 1313 / 21 Aralık 1895).

⁶⁴ Şikâyetler için bk. BOA BEO. 45399, 28 L 1313 / 12 Nisan 1896.

⁶⁵ BOA ŞD. 1206 / 34, Ticaret 2 / 639, 24 S 1314 / 04 Ağustos 1896; BOA BEO. 44979, 19 L 1314 / 23 Mart 1897; BOA BEO. 45638, 03 Za 1312 / 28 Nisan 1895. Görevden alınan mühendislerden Ohannes Efendi'nin harcırah ve maaşının geri alınmasına dair çıkan anlaşmazlık için bk BOA BEO. 61899, 06 Ra 1314 / 15 Ağustos 1896.

⁶⁶ BOA BEO. 46028, 10 Za 1313 / 23 Nisan 1896. Daha sonraki tarihlerde kasabanın haritasının tanzimi ve şehrin imarı için mühendis olarak Oseb Kardeşyan'ın da Uşak'a Ticaret ve Nâfi'a Nezareti tarafından gönderildiği ve kendisinin 23 Ağustos 1900 tarihinde görevini tamamlayarak İstanbul'a döndüğü anlaşılmaktadır (BOA BEO. 75264, 10 R 1315 / 08 Eylül 1897; BOA DH. KKT. 2455 / 69, 08 Za 1318 / 27 Şubat 1901; BOA DH. MKT. 2193 / 71, 15 Z 1316 / 26 Nisan 1899). Mühendislere verilen maaşlar ve tutarları için de bk. BOA DH. MKT. 2113 / 114, 20 Ca 1316 / 06 Ekim 1898; BOA DH. MKT. 2432 / 101, 05 Ş 1318 / 28 Kasım 1900.

⁶⁷ BOA ŞD. 1204 / 19, Ticaret 2 / 518, 14 Ra 1313 / 04 Eylül 1895.

⁶⁸ BOA BEO. 48347, 02 M 1313 / 25 Haziran 1895.

⁶⁹ 1 mimar arşını 24 parmak = 0.758 m²ydi (İnalçık, 1983, s. 340).

verilmesini Vilayet vasıtasıyla Ticaret ve Nâfi'a Nezaretine bildirdi⁷⁰. Bu arada Müslim ve gayrimüslim ahali de muhtarları vasıtasıyla Sadâret'e gönderdikleri şikâyet telgraflarında, mühendislerin yavaş çalıştığından ve yolsuzluklarından, perişanlık ve mağduriyetlerinden bahsederek, bazı tadilatlar yapılmak suretiyle inşaaata izin verilmesini istediler⁷¹. Neticede Ticaret ve Nâfi'a Nezareti Fen Heyeti (Hey'et-i Fenniyesi) ahalinin şikâyetlerini de dikkate alarak konuyu görüştü ve mevcut sokakların çok dar olduğunun görüldüğünü, bu sebeple bunların sekiz ve on ve altı metre genişliğinde inşasının uygun görüldüğünü, gönderilen harita üzerinde açıklamalı bir şekilde işaret olunduğu üzere dinî eserlere (*âsâr-ı hayriyyeye*) dokunulmaksızın sokakların tadil edilerek haritanın ekli olarak ve Uşak'taki mühendislerden nezarete gönderilen mektup ile Hüdavendigâr vilayetinin tahriratının dahi iadeten takdim kılındığını, genişliği altı metreden az sokakları bulunan bir şehirde daha sonra tramvay ve benzeri ulaşım araçlarının tesis ve işletilmesinin güç olacağı hususunun da müşavirliğin mütalaalarından olduğunu, kasabanın asli haritasının tamamlanmışsa da yolların açılmasıyla genişletmeden dolayı meydana gelecek toplam kayıpları yüzde hesabıyla taksim etmek için emlak ve arsaların ayrı ayrı yüzölçümlerinin hesaplanmadığının mühendislerin arz edilen mektubunda gösterildiğini, şu hâlde mühendisler verilen vazifenin henüz sona ermediğinin anlaşıldığını, bununla birlikte ilgili mühendislerin Dâhiliye Nezaretinin tezkiresi üzerine seçilmiş olduğunu belirtti.

Bu görüşlerini 22 Ağustos 1895'te Sadâret'e bildirdi⁷². Neticede Dâhiliye Nezaretinin ve Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dairesinin görüşleri doğrultusunda, "kasabadaki mevcut dinî eserlerin asli durum ve yerlerine göre yolların tayin edilmesi ve ekli haritada fen heyeti tarafından açıklamalı olarak işaret olunduğu üzere yolların genişletilerek hemen inşaaata başlattırılması için arsa sahiplerine izin" verilmesi için 24 Eylül 1895'te irade çıkmıştır⁷³. Bunun üzerinde ahali,

⁷⁰BOA ŞD. 1204 / 19, Ticaret 2 / 518, 14 Ra 1313 / 04 Eylül 1895; BOA BEO. 53101, 08 C 1313 / 26 Kasım 1895.

⁷¹BOA BEO. 51579, 15 R 1313 / 05 Ekim 1895; BOA BEO. 48821, 15 M 1313 / 08 Temmuz 1895; BOA BEO. 48435, 06 M 1313 / 29 Haziran 1895; BOA BEO. 47990, 22 Z 1312 / 16 Haziran 1895; BOA BEO. 46765, 24 Za 1312 / 19 Mayıs 1895; BOA BEO. 46492, 17 Za 1312 / 12 Mayıs 1895; BOA ŞD. 1204 / 19, Ticaret 2 / 518, 14 Ra 1313 / 04 Eylül 1895. Ahali ve mahallî idareciler tarafından, haritanın bir an önce, inşaat mevsimi sona ermeden hazırlanması için mühendisler emir verilmesinin Ticaret ve Nâfi'a Nezaretinden talep edildiğine ve ilgili nezaretin mühendisleri sürekli ikaz ettiğine dair bk. BOA BEO. 48347, 02 M 1313 / 25 Haziran 1895.

⁷²BOA ŞD. 1204 / 19, Ticaret 2 / 518, 14 Ra 1313 / 04 Eylül 1895.

⁷³BOA İrade, Dâhiliye, 5, 04 R 1313 / 24 Eylül 1895. Ayrıca bk. BOA Y. PRK. TNF. 4 / 50, 01 M 1314 / 12 Haziran 1896. İrade için ayrıca bk. BOA BEO. 51529, 05 R 1313 / 25 Eylül 1895.

memnuniyet ve teşekkürlerini İstanbul'a çektikleri telgraflarla izhar etmiş, hanelerini inşa faaliyetlerine başlamıştır.

Böylece yangın mahallerini düzenleme ve sokakları genişletme vazifesiyle Uşak'a gönderilen mühendislerin de ifade ettiği gibi, Uşak kasabası “şöhret ve kâbiliyet ve istifdâdı cihetiyle sâye-i ma'mûriyet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde gâyet muntazam bir şehir-î şehîr sırasına geçme” fırsatını kaçırmış ve aynı zamanda kentsel fizikî mekânın modernizasyonu fırsatı da sunan yangından gereği gibi faydalanamamış, şehir geleneksel kent dokusunu korumuştur⁷⁴. Bunda, daha ziyade mühendislerin görevlerindeki aksaklıklar, kış mevsiminin gelmesi, ahalinin sefaleti etkili olmuştur.

Devlet açısından kentsel mekânın modernizasyonu için olumlu fırsat sunan yangınlar, aynı zamanda mahallî ileri gelenler (eşraf, eşraf-ı belde, mütemevvilan, müteeffizan, hanedan-ı memleket) için de bazı fırsatları beraberinde getiriyor, “fırsat alanlarını / anlarını”⁷⁵ oluşturuyordu. Afetleri izleyen süreçte, spekülâtlük (muhtekirlik) devreye giriyor, afet sonrası oluşan fırsatlar, iktisadî kazanca dönüştürülmeye çalışılıyordu. Yangınlarda ilk akla gelen fırsat alanı, arazi spekülâtlüğüydü⁷⁶. 1894 Uşak yangını sonrasında da

⁷⁴Payitaht İstanbul'da, yangınlardan faydalanarak, kentsel mekânı modern kent pratiği ekseninde dönüştürme girişimlerinin olumlu sonuçları vardı. İstanbul, özellikle 1856 Aksaray yangını ve 1865 Hocapaşa yangınlarında fırsatı kullanma imkânına sahip oldu ve İstanbul'un yeniden şekillenmesinde bu yangınlar önemli rol oynadı. Bununla birlikte, 1870 Beyoğlu (Pera) yangınında olduğu gibi, modern kent pratiğini uygulamada faydalanılamayan yangınlar İstanbul için de söz konusuydu. Her halükarda yangınlar sonrası devlet tarafından oluşturulan modern kent planları, Osmanlı idaresinin Haussmann'ın Paris'i modelinde modern kentsel mekânlar yaratma düşüncesinin açık delillerini oluşturdu (Çelik, 1993, ss. 53-65; Uluengin ve Turan, 2005, ss. 364-369; Tekeli, 1996, ss. 25-27). Uluslararası ticarete bağlı olarak hızla büyüyen İzmir örneğinde ise bu anlamda, yangınlardan yeterince faydalanılmadığı görülmektedir. İstisnai bir örnek de, Kemeraltı yangınında olduğu gibi yangının İzmir'deki benzer olumlu işlevlerine dair de bk. (Zandi-Sayek, 2001, ss. 107-113; Uluengin ve Turan, 2005, s. 380).

⁷⁵Zachariadou, 2001, ss. 5-10. “Fırsat Alanları / Anları” bağlamında sınırsız bir çalışma alanını meydana getiren doğal afetler hakkında bu tarzda yeterli bilimsel araştırmanın yapılmadığı söylenebilir.

⁷⁶Mahallî ileri gelenlerin, afetler sonrasında oluşan spekülâtif durumlardan iktisadî kazanç elde etmeye yönelik teşebbüsleri diğer afetlerde de kendini gösterdi. 1887 kuraklığında eşraf, kasabada yükselen tahıl fiyatları sebebiyle elinde bulunan hububatı piyasaya sürmeyerek, fiyatların daha da artmasına sebep oldu. Neticede merkezî hükümet, müdahale ederek hububat için sabit fiyat belirledi. Yani bir anlamda geçici olarak narh koydu. Böylece ihtikarâtın önüne geçmeye çalıştı. Yine aynı afette, köylüye borçla yemeklik ve tohumluk hububat veren kasaba ileri gelenleri, daha sonraki tarihlerde alacaklarını tahsil ederken yüksek faiz haddi

benzeri gelişmeler yaşandı. Tehvîn-i İhtiyaç Komisyonu başkanlığını da yürüten Tiridzade Mehmet Paşa başta olmak üzere bazı kasaba ileri gelenleri, kasabanın haritasını hazırlamak için İstanbul'dan gelen mühendisleri etkileyerek, kendi arsalarını değer kazandıracak şekilde ana cadde ve sokakların değiştirilmesine yönelik girişimlerde bulundular⁷⁷. Ancak bu teşebbüsleri, ahalinin şikâyetiyle ilgili mühendislerin görevden alınması ve ana cadde ve sokakların değiştirilmemesi yönünde irade çıkması üzerine sonuçsuz kaldı.

Kısaca, maddi ve manevi tahribatı beraberinde getiren yangın, aynı zamanda çeşitli müspet ve menfi fırsatları da barındırdı ve bu fırsatların kullanımında, ahali, ileri gelenler, mühendisler ve devlet arasında gerilimler de yaşandı. Eşrafın etkisinde kalarak görevini suistimal eden mühendisler ahalinin şikâyetleri sonucu azledildiler. Fırsatları olumlu yönde kullanmaya çalışan devlet, menfi yönde kullanmaya çalışan arazi spekülâtörlerinin ve görevini kötüye kullanan mühendislerin karşısına üstün bir güç olarak çıktı, mağdur olan veya olacak ahaliyi korumaya çalıştı. Bir başka ifadeyle, afetler sonrası oluşan ortam, fırsat alanlarını ve imkânlarını kullanma ekseninde merkez - merkezkaç kuvvetler arasında zımnî gerilimleri de içerdi ve bu gerilim ahalinin, modern iletişim aracı telgrafın da yardımıyla, sıkça kullandığı şikâyet mekanizmasına yansdı.

Sonuç

1894 Uşak yangını, modernleşme sürecindeki Osmanlı idari, iktisadi, içtimai yapısının çeşitli açılardan içinde bulunduğu zaafiyetleri mahallî düzeyde gösteren bir durum betimlemesine imkân vermektedir. Zira belediye bünyesinde bulunması gereken itfaiye teşkilatının yetersizliği, evlerin ahşap ve bitişik olması, sokakların darlığı tespit edilebilen temel zaafiyetlerdi. Bu eksiklikler sebebiyle tahribatı fazla olan yangın, Osmanlı kamu maliyesinin içinde bulunduğu menfî durumu da gösterdi. Yangından zarar görenler için devlet, kapsamlı bir maddi yardımda bulunamadı ve bu durum belgelere bizzat yansdı. Buna karşılık yangını izleyen süreçte, yaraların sarılması aşamasında mahallî bir yardımlaşma yaşandı. Gerçekten yangından zarar görenlerin iâşe ve ibateleri,

uyguladılar (BOA MV. 30 / 19, 06 B 1305 / 19 Mart 1888; BOA MV. 30 / 58, 20 B 1305 / 02 Nisan 1888; BOA DH. MKT. 1501 / 6, 03 Ş 1305 / 15 Nisan 1888; BOA DH. MKT. 1502 / 63, 08 Ş 1305 / 20 Nisan 1888; BOA DH. MKT. 1512 / 68, 06 L 1305 / 16 Haziran 1888).

⁷⁷BOA ŞD. 1204 / 19, Ticaret 2 / 518, 14 Ra 1313 / 04 Eylül 1895. "Tüccârdan Tiridoğlu Mehmed Paşa ve sâ'irenin emellerine hıdmet iderek on beş bin lirayı mütecâvüz masrafla vücûda gelen su yollarını ve lağım ve kaldırımlarla çarşuyu tebdîl ve tağyîr itmek ve ahâlinin inşâ' itdikleri yedi yüz bâbı mütecâviz dükkân ve mağaza ve hâneleri hedm ile dâhil-i kısmet itdirmek ve kadîmden berû mevcûd ba'zı ziyâretgâhları bütûn bütûn mahv ile tarîke kalb eylemek niyyetinde bulunmak" (BOA BEO. 44979, 19 L 1314 / 23 Mart 1897).

genelde çevre kazaların aynı ve nakdî yardımlarıyla giderildi. Yangın sonrası yeni binaların inşası sürecinde ise yardımseverliğin ve dayanışmanın sınırları merkezî idare tarafından genişletildi. Ekonomik gücü olmayanların hanelerinin inşası, Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne genelinde, toplanan yardımlarla gerçekleştirildi. İlaveten yangın, kasabada sigortacılığın yaygın ve etkin bir şekilde kullanılmadığını da gösterdi. Yine bu yangın vesilesiyle kasaba ahâlisinin yarısından fazlasının kendi hanelerini yeniden inşa edecek bir ekonomik birikimden mahrum olduğu anlaşıldı.

Ayrıca kentsel fiziki mekânın modernizasyonu için de bir fırsat sunan yangından Uşak kasabası, “fırsattan istifade” edemeyerek, modern bir kentsel dokuyu oluşturamadı. Bunun için hummalı bir çalışmaya girişildi ve şehrin haritasının tanzimine ve modern bir kentsel mekânın inşasına çalışıldı. Ancak çeşitli menfî yapısal sebeplerden dolayı mevcut caddelerin ve sokakların genişletilmesiyle yetinilmek zorunda kalındı ve kasabanın geleneksel kent dokusu, modern bir görünüm kazanamadı. Bu konuda Osmanlı merkezî idaresinin gösterdiği istekliliği, afetzedeler ve Osmanlı taşra bürokrasisi işe ve ibate sorunları yüzünden gösteremedi. Osmanlı merkezî idaresi, yangınları önlemeye yönelik tedbirleri almaktan ve afet sonrasında afetzedelere yeterli maddi yardımlarda bulunmaktan ziyade, afeti, salt eşgüdümlü yönetme işlevini yerine getirdi.

Kaynakça

I. Nizamnâmeler

24 Teşrîn-i evvel 1298 / 05 Kasım 1882 Tarihli Ebniye Kanunu, *Düstur*, Zeyl 3, Dersaadet 1300.

II. Gazeteler

Hizmet gazetesi

776, 04 Ra 1312 / 05 Eylül 1894; 777, 07 Ra 1312 / 08 Eylül 1894; 778, 11 Ra 1312 / 12 Eylül 1894; 779, 14 Ra 1312 / 15 Eylül 1894; 780, 17 Ra 1312 / 18 Eylül 1894; 783, 29 Ra 1312 / 30 Eylül 1894; 784, 03 R 1312 / 04 Ekim 1894; 787, 13 R 1312 / 14 Ekim 1894.

Hüdavendigâr gazetesi

1604, 17 Ağustos 1310 / 29 Ağustos 1894; 1606, 31 Ağustos 1310 / 12 Eylül 1894; 1607, 07 Eylül 1310 / 19 Eylül 1894; 1617, 16 Teşrîn-i sâni 1310 / 28 Kasım 1894; 1637, 12 Nisan 1311 / 24 Nisan 1895; 1652, 02 Ağustos 1311 / 14 Ağustos 1895.

Tercüman-ı Hakikat

4853, 20 Ağustos 1310 / 01 Eylül 1894; 4855, 23 Ağustos 1310 / 04 Eylül 1894; 4856, 24 Ağustos 1310 / 05 Eylül 1894; 4857, 25 Ağustos 1310 / 06 Eylül 1894; 4859, 27 Ağustos 1310 / 08 Eylül 1894; 4861, 30 Ağustos 1310 / 11 Eylül 1894.

Ahenk gazetesi

40, 05 Temmuz 1311 / 17 Temmuz 1895; 19, 11 Nisan 1311 / 23 Nisan 1895.

III. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âlî Evrâk Odası, Vilâyât Gelen-Giden Defterleri

BEO. VGG, 930, s. 102, 19 Eylül 1310 / 01 Ekim 1894; BEO. VGG, 930, s. 92, 17 Ağustos 1310 / 29 Ağustos 1894.

Bâb-ı Âlî Evrâk Odası, Vilayet Gelen-Giden Defterleri Belgeleri

BEO. 122250, 23 Za 1318 / 14 Mart 1901; BEO. 185212, 19 L 1322 / 27 Aralık 1904; BEO. 192182, 25 S 1323 / 31 Nisan 1905; BEO. 34813, 26 S 1312 / 29 Ağustos 1894; BEO. 34814, 26 S 1312 / 29 Ağustos 1894; BEO. 34872, 27 S 1312 / 30 Ağustos 1894; BEO. 36408, 01 R 1312 / 02 Ekim 1894; BEO. 36470, 01 R 1312 / 02 Ekim 1894; BEO. 36592, 04 R 1312 / 05 Ekim 1894; BEO. 36593, 04 R 1312 / 05 Ekim 1894; BEO. 38034, 02 Ca 1312 / 01 Kasım 1894; BEO. 38435, 11 Ca 1312 / 10 Kasım 1894; BEO. 39461, 04 C 1312 / 03 Aralık 1894; BEO. 40586, 01 B 1312 / 29 Aralık 1894; BEO. 41787, 27 B 1312 / 24 Ocak 1895; BEO. 42132, 03 Ş 1312 / 30 Ocak 1895; BEO. 42290, 07 Ş 1313 / 23 Ocak 1896; BEO. 44979, 19 L 1314 / 23 Mart 1897; BEO. 45399, 28 L 1313 / 12 Nisan 1896; BEO. 45638, 03 Za 1312 / 28 Nisan 1895; BEO. 46028, 10 Za 1313 / 23 Nisan 1896; BEO. 46492, 17 Za 1312 / 12 Mayıs 1895; BEO. 46765, 24 Za 1312 / 19 Mayıs 1895; BEO. 47990, 22 Z 1312 / 16 Haziran 1895; BEO. 48347, 02 M 1313 / 25 Haziran 1895; BEO. 48435, 06 M 1313 / 29 Haziran 1895; BEO. 48821, 15 M 1313 / 08 Temmuz 1895; BEO. 51529, 05 R 1313 / 25 Eylül 1895; BEO. 51579, 15 R 1313 / 05 Ekim 1895; BEO. 53101, 08 C 1313 / 26 Kasım 1895; BEO. 53859, 04 B 1313 / 21 Aralık 1895; BEO. 59366, 20 Z 1313 / 02 Haziran 1896; BEO. 61718, 01 Ra 1314 / 10 Ağustos 1896; BEO. 61899, 06 Ra 1314 / 15 Ağustos 1896; BEO. 64029, 13 Ca 1314 / 20 Ekim 1896; BEO. 75264, 10 R 1315 / 08 Eylül 1897; BEO. 83098, 21 Za 1315 / 13 Nisan 1898; BEO. 83870, 09 Z 1315 / 01 Mayıs 1898.

Dâhiliye Nezareti, Mektûbî Kalemi Belgeleri

DH. KKT. 2455 / 69, 08 Za 1318 / 27 Şubat 1901; DH. MKT. 1129 / 6, 03 N 1324 / 21 Ekim 1906; DH. MKT. 1501 / 6, 03 Ş 1305 / 15 Nisan 1888; DH. MKT. 1502 / 63, 08 Ş 1305 / 20 Nisan 1888; DH. MKT. 1512 / 68, 06 L 1305 / 16 Haziran 1888; DH. MKT. 2069 / 63, 28 Ş 1312 / 24 Şubat 1895; DH. MKT. 2113 / 114, 20 Ca 1316 / 06 Ekim 1898; DH. MKT. 2193 / 71, 15 Z 1316 / 26 Nisan 1899; DH. MKT. 2284 / 21, 10 Ş 1317 / 14 Aralık 1899; DH. MKT. 2286 / 27, 15 Ş 1317 / 19 Aralık 1899; DH. MKT. 2432 / 101, 05 Ş 1318 / 28 Kasım 1900; DH. MKT. 2471 / 93, 23 Z 1318 / 13 Nisan 1901; DH. MKT. 312 / 40, 29 Ca 1312 / 28 Kasım 1894; DH. MKT. 315 / 51, 08 C 1312 / 07 Aralık 1894; DH. MKT. 335 / 70, 25 B 1312 / 22 Ocak 1895; DH. MKT. 342

/ 40, 12 Ş 1312 / 08 Şubat 1895; DH. MKT. 407 / 25, 13 S 1313 / 05 Ağustos 1895; DH. MKT. 420 / 51, 10 Ra 1313 / 31 Ağustos 1895; DH. MKT. 423 / 55, 17 Ra 1313 / 07 Eylül 1895; DH. MKT. 428 / 7, 24 Ra 1313 / 14 Eylül 1895; DH. MKT. 499 / 43, 29 M 1320 / 08 Mayıs 1902.

Dâhiliye Nezareti, Muhâberât-ı Umûmiye İdaresi Belgeleri

DH. MUİ. 69-3 / 9, 22 Ra 1328 03 Nisan 1910.

İrade Tasnîfi, Dâhiliye

İrade, Dâhiliye, 39, 29 B 1312 / 26 Ocak 1895; İrade, Dâhiliye, 5, 04 R 1313 / 24 Eylül 1895; İrade, Dâhiliye, 31, 29 Ca 1312 / 28 Kasım 1894.

İrade Tasnîfi, Husûsî

İrade, Husûsî, 132, 25 S 1312 / 28 Ağustos 1894.

İrade Tasnîfi, Orman-Ma'âdin

İrade, Orman ve Ma'âdin, 5, 24 Z 1313 / 06 Haziran 1896.

İrade Tasnîfi, Rüsûmât

İrade, Rüsûmât, 3, 25 Ra 1312 / 26 Eylül 1894.

İrade Tasnîfi, Adliye ve Mezâhib

İrade, Adliye ve Mezâhib, 11, 21 R 1314 / 29 Eylül 1896.

Bâb-ı 'Âlî Evrâk Odası, Meclis-i Vükelâ Mazbataları

MV. 30 / 19, 06 B 1305 / 19 Mart 1888; MV. 30 / 58, 20 B 1305 / 02 Nisan 1888.

Bâb-ı 'Âlî Evrâk Odası, Şûrâ-yı Devlet Belgeleri

ŞD. 1204 / 19, Ticaret 2 / 518, 14 Ra 1313 / 04 Eylül 1895; ŞD. 1206 / 34, Ticaret 2 / 639, 24 S 1314 / 04 Ağustos 1896; ŞD. 1562 / 10, Hüdavendigâr 3 / 20, 18 Za 1312 / 13 Mayıs 1895; ŞD. 1562 / 28, Hüdavendigâr 3 / 47, 29 L 1312 / 25 Nisan 1895; ŞD. 1567 / 13, Hüdavendigâr 3 / 260, 09 R 1314 / 17 Eylül 1896; ŞD. 1586 / 2, 27 Ra 1321 / 23 Haziran 1903; ŞD. 2971 / 28, 19 R 1313 / 09 Ekim 1895; ŞD. DH. 1562 / 13, 15 L 1312 / 11 Nisan 1895.

Yıldız, Sadâret Husûsî Marûzât Evrâkı

Y. A. Hus. 307 / 62, 24 S (2) 1312 / 27 Ağustos 1894.

Yıldız, Mütenevvi Marûzât Evrâkı

Y. Mtv. 104 / 41, 05 Ra 1312 / 06 Eylül 1894; Y. Mtv. 120 / 30, 20 Za 1312 / 15 Mayıs 1895.

Yıldız, Perâkende Evrâkı, Ticâret ve Nâfi'a Nezâreti Marûzâtı

Y. PRK. TNF. 4 / 50, 01 M 1314 / 12 Haziran 1896.

IV. Araştırma Eserleri

- Aktüre, S. (1978). *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi*. Ankara: ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- Baskıcı, M. (2002, Ekim-Aralık). Osmanlı Anadolu'sunda Sigorta Piyasası: 1860-1918. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 57(4), 1-33.
- Cerasi, M. M. (2001). *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurluğı ve Mimarisi* (A. Ataöv, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çakmak, B. (2009). İktisadî Değişim ve Devlet: XIX. Yüzyılda Uşak Halıcılığı. *Hacettepe Üniversitesi, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 10, 139-163.
- Çakmak, B. (2010). XX. Yüzyıl Başıında Uşak'ta Kurulan İp Fabrikaları. *Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, I(II), 41-58.
- Çelik, Z. (1993). *The Remaking of Istanbul Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Erler, M. Y. (2002). XIX. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler ve Osmanlı Yönetimi. *Türkler içinde* (c.13, ss.762-770). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Erler, M. Y. (2010). *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kutluk Olayları*. İstanbul: Libra Yayınları.
- Güneş, G. (2001). 1894 Uşak Yangını. 25-27 Ekim 2001 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu, Cilt 1, (M. Turgut, Ed.). İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 275-280.
- Hazai, Gy. (2001). Osmanlı Tarihinde Doğal Afetlerin Rolü Hakkında Birkaç Görüş. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, (E. Zachariadou, Ed.), (G. Çağalı Güven, S. Öztürk, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3-5.
- Huyugüzel, Ö. F. (2004). *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- İnalcık, H. (1983). Introduction to Ottoman Metrology. *Turcica*, 15, 311-347.
- Kahya, F. (2010). *Osmanlı Devleti'nde Sigortacılık*. İstanbul: Libra Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Özcan, B. (2002). *Bursa Afetleri (1326-1900)*. Erzurum: Aktif Yayıncılık.
- Özgür, H. ve Azaklı, S. (2001, Bahar). Osmanlı'da Yangınlar ve İtfaiye Hizmetleri. *Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 153-172.
- Quataert, D. (1986). Machine Breaking and the Chancing Carpet Industry of Western Anatolia, 1860-1914. *Journal of Social History*, Sipping, 473-489.
- Quataert, D. (1990). The Carpet Makers of Uşak, Anatolia (1860-1914). *IIIrd Congress on the Social and Economic History of Turkey, Princeton University, Proceedings, 24-26 August 1983*, (Heath W. Lowry and Ralph S. Hattox, Eds.). The ISIS Pres, İstanbul - Washington - Paris, 85-91.

- Relton, F. B. (1893). *An Account of the Fire Insurance Companies*. London: Swan Sonnenschein & Co.
- Salih Zeki ve Mehmed Rafet. (1330). *Nevsâl-i Ziraat ve Ticâret*. Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası.
- Sayın, A. V. (1999). *Tekâlif Kavaidi Osmanlı Vergi Sistemi*. Ankara: Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını.
- Tekeli, İ. (1999). Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması. *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (S. Bozdoğan ve R. Kasaba, Eds.), (N. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 136-152.
- Tekeli, İ. (1996). 19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü. *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, (P. Dumont ve F. Georgeon, Eds.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 19-30.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2004). *Cumhuriyetin Harcı, Modernitenin Altyapısı Oluşurken*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tekeli, İ. ve Ortaylı, İ. (1978). *Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi*. (E. Türkcan, Ed.). Ankara: Türk İdareciler Derneği, Bilimsel Araştırma Dizisi-2.
- Tutsak, S. (2006). Uşak’ta Rumlara Ait Bir Kilise ve Mektebin Yeniden İnşasına Dair. *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Ahmet Özgiray’a Armağan*, (M. A. Erdoğan, Ed.). İstanbul: IQ Kültür - Sanat Yayıncılık, 598-606.
- Tutsak, S. (2007). Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Uşak’ta Halıcılığın Makineleşme Süreci. *Belleten*, LXXI(260), 65-97.
- Uluengin, M. B. ve Turan, Ö. (2005). İmparatorluğun İhtişam Arayışından Cumhuriyet’in Radikal Modernleşme Projesine: Türkiye’de Kentsel Planlamanın İlk Yüz Yılı. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6), 353-436.
- Yerasimos, S. (1996). Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine. *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, (P. Dumont ve F. Georgeon, Eds.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1-18.
- Yılmazçelik, İ. (2005). XVIII. ve XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde (Anadolu’da) Meydana Gelen Tabii Afetler. *XIV. Türk Tarih Kongresi, Ankara, Eylül, 2002, Kongreye Sunulan Bildiriler* içinde (c. II, Kısım: I, ss. 665-693). Ankara.
- Zachariadou, E. (2001). Doğal Afetler: Fırsat Anları. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler*, (E. Zachariadou, Ed.), (G. Çağalı Güven, S. Öztürk, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5-10.
- Zandi-Sayek, S. (2001). *Public Space and Urban Citizens: Ottoman Izmir in the Remaking, 1840-1890*. Unpublished Doctoral Dissertation, University of California, Berkeley.

Ek I. Uşak kasabası yangın mahallerinin tarla hâline getirilmesinden vazgeçilerek, mevcut sokakların genişletilmesiyle yetinilmesinin ve inşaata izin verilmesinin uygun olduğuna dair Ticaret ve Nâfi'a Nezareti'nden Sadâret'e yazılan tahrirât

Dâ'ire-i Umûr-ı Ticâret ve Nafi'a
Mektûbî Odası
Numero
219

Ma'rûz-ı çâker-i kemînelerdir ki

Uşak kasabasının harik mahalline â'id hey'et-i aslîye haritasına ve mühendislere şimdiden ruhsat virilmesine dâ'ir hâme-pîrâ-yı ta'zîm ve tefhîm olan 2 Ağustos 311 târîh ve iki yüz yedi numrolu tezkire-i sâmiyye-i vekâlet-penâhîlerinin fenn müşâvirliği ifâdesiyle 'arîza-ı cevâbiyyesidir. Harik mahallinin kâmilen bir arsa hâline ifrâğıyla ana göre yolların tesvîyesi harikde büsbütün mahv ve harâb olmayub kısmen mevcûd ve ta'mûrât-ı lâzime ile 'imâr ve ihyâsı kâbil olan bir takım âsâr ve ebniye-i hayriyyenin hedmini ve o ma'kûle sâ'ir mü'essesât-ı beldenin dahi tebdîl-i mevâki'yle müceddeden inşâ'sı mücib olarak bu ise mebâliğ-i külliye sarfına mütevakıf olmağla berâber harikzedegânının dahi tûl müddet devâm ve imtîdâd-ı sefâletlerini müstelzim olacağı cihetle kasabadaki âsâr-ı bâkiyye ve mevcûdenin mevâki' ve vaziyet-i aslîyelerine göre yolların ta'yîn ve biraz tevsi'i ile iktifâ olunmak sûretinden başka bir çâre-i tesvîye görülemediği mukaddemâ Hüdavendigâr Vilâyet-i Celîlesinden Dâhiliye Nezaret-i Celîlesine meb'ûs tahrirâtta izbâr ve şu sûret bu kere de gerek huzûr-ı me'âlî-neşûr-i sadâret-penâhîlerine takdîm olunan ve gerek harita-ı mebhûsenin leffiyile nezaret-i 'âciziye irsâl kılınan tahrirâtta da te'kiden iş'âr olunmaktan nâsî nezaret hey'et-i fenniyyesince bu nokta-ı nazarda tedkîkât-ı mukteziye icrâ itdirildikde 'azıkka-ı mevcûdenin pek dûn bir derecede olduğu görülmekle bunların 'ala-vechü't-tenâsüb sekiz ve on ve altı metro vüs'atinde inşâsı muvâfık görülerek harita-ı merkûme üzerinde şerh ile işâret olunduğu vechle âsâr-ı hayriyyeye dokunulmaksızın zokaklar ta'dîl idilerek mezkûr harita leffen ve zikr olunan mühendislerden nezârete gönderilen mektûb ile mâru'l-'arz irâde-nâme-i fehîmânelerine melfûf vilâyet-i müşârünileyhânın tahrirâtı dahi i'âdeten takdîm kılınmış ve altı metro vüs'atinden dûn zokakları hâvî bir şehirde bi'l-âhire tramvay ve sâ'ire misillü vesâ'it-i imâriyyenin inşâsı müşkil olacağı husûsu da mezkûr müşâvirliğin cümle mütâlâ'asından bulunmuşdur. Gerçi kasabanın hey'et-i kadîme haritası ikmâl olunmuş ise de yolların küşâdıyla tevsi'en terettüb idecek zayı'ât-ı 'umûmiyyeyi yüzde hesâbıyla taksîm itmek için emlâk ve arsaların münferiden mesaha-ı sathîyelerinin icrâ olunmadığı mühendislerin ber-vech-i ma'rûz mektûbunda gösterilmiş ve şu hâlde mühendislere terettüb iden vazîfenin henüz hitâm bulmadığı anlaşılmiş olub ma'a-hâzâ mezkûr mühendisler Dâhiliye Nezaret-i Celîlesinden vukû' bulan iş'âr-ı 'âlî üzerine intihâb idilmiş olduklarından sûret-i ma'rûzaya ve iş'âr-ı vâki'e göre ifâsı iktizâ iden mu'âmelenin oraya â'idiyeti tabi'î görünmüş olmağla nezaret-i müşârünileyhâya tebliğât ve vesâyâ-yı 'icâbiyyenin icrâsı merhûn-ı re'y ve irâde-i 'aliye-i fehîmâneleridir. Ol bâbda emr û fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. Gurre-i Rebîû'l-evvel 1313 ve 10 Ağustos 311

Ticaret ve Nâfi'a Nâzırı

BOA ŞD. 1204 / 19, Ticaret 2 / 518, 14 Ra 1313.

Ek II. Uşak'ta yaşayan Rumların yangın sonrasında sıkıntı çektirildiğine dair Rum Patrikhanesi'ne yapılan şikâyet hakkında

Kütahya Sancağı Mutasarrıflığı Cânib-i 'Âlîsine

Uşak'daki harîkden dolayı açıkda kalarak muhtâc-ı i'âşe ve i'âne oldukları beyanıyla tehvîn-i ihtiyâcları istid'âsını şâmil Uşak ve Alaşehir metropolid vekîli imzalarıyla Rum Patrikliğine keşîde kılınub Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine tevdi' kılınan telgrafnâme sûretlerinin leffîyle tahkîkât-ı lâzime bi'l-icrâ cidden ihtiyâcları tebeyyün idenlere usûl ve emsâli vechle mu'âvenet-i mukteziyye îfâsı 6 Eylül 310 târîh ve üçyüzbir numrolu nezâret-i müşârünileyhânın tahrîrât-ı 'aliyyesini müzeyyelen şeref-vârid olan 25 Eylül 310 târîh ve üçyüzoniki numrolu emr-i 'âlî-i mutasarrıfî-i ekremîlerinde emr û ferman buyurulmuş olmasıyla keyfiyyet belediye ve tehvîn-i ihtiyaç komisyonuna bi'l-havâle harîk-i hâ'ili müte'âkib muhtâcîn-i musâbîn-i ahâli-i Müslime ve gayrimüslime bilâ-fark ve istîsnâ mazhar-ı mu'âvenet idildiği ve vürüd iden dakîk ve muhâfaza için çadır tevzî' ve i'tâ kılınmış olduğu cihetle daha ne yapılmak lâzım geleceği Uşak Rum Metropolid Vekîli Papa Menol Efendi'den istîzâh ve istîfsâr olundukda gelan i'ânât-ı 'ayniyyeden en evvel kendüleri müstefid olub siyâk-ı vâhîde ve 'adl ve hakkaniyet dâ'iresinde tevzî'ât ve taksîmât icrâ kılındığı ve bu hâle millet nâmına müteşekkir olduğunu yâd ve tezkâr ve maksad-ı aslî ise 'umûm mekteblerinin harîkzede olmasından ve esnâ-yı harîkde kilisa ve mekteblerinin külliyyen yanmasından kilisalarının inşası ve evlâdlarının ta'lîm-i 'ulûm ile terbiyeleri mekteblerinin binasına mütevakkıf olduğundan ve bunların millet-i merkûme tarafından inşası kâbil olamadığından nâşî 'âtîfet ve inâyet-i seniyye-i pâdişâhînin bî-dirîğ buyurulması istirhamından bulunduğunu ifade ve izbâr eylemiş olduğu bâ-derkenâr bildirilmiş ve îfâ-yı muktezâsı mütevakkıf-ı re'y-i 'âlî-i mutasarrıfleri bulunmuş olmağın ol bâbda emr û ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir. 7 Cemâzie'l-evvel 312 ve 24 Teşrîn-i evvel 310

Uşak Kaymakamı Nâ'ib ed-dâ'î Müftî ed-dâ'î Rum Vekîli Ermeni Vekîli Mal Müdürü Vekîli Tahrîrât Kâtibi A'zâ A'zâ A'zâ A'zâ

BOA İrade, Dâhiliye, 39, 29 B 1312.

Ek III. Yangın sonrası Uşak kasabasının yeniden düzenlenmesi ve sokakların genişletilmesi hakkında alınan tedbirlere dair

Dâ'ire-i Umûr-ı Ticâret ve Nâfi'a

Mektûbî Odası

Numero

130

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Muhterik olan Uşak kasabasının sûret-i tesvîyesi hakkında mahallinden vukû' bulan iş'ârâta 'atfen tevârih-i muhtelifede makâm-ı fehâmet-ittisâm-ı cenâb-ı sadâret-penâhîlerinden olunan tebliğâtın tekrârıyla ve bu kere de te'kîden gelan telgrafnâmenin irsâl buyurulduğu beyân-ı 'âlîsiyle müste'celiyyet-i maslahata binâen îcâbının müsâre'eten îfâ ve 'arz ve inbâsını âmir vârid-i hâme-i ta'zîm ve tefhîm olan 3 Haziran 311 târîh ve yüz yigirmi altı numrolu tezkire-i sâmiyye-i vekâlet-penâhîleri me'âl-i

'âlisi rehîn-i ikâz-ı çâkerî oldu. Müstağnî-i 'arz ve beyân olduğu üzere mezkûr kasabanın sûret-i tesvîyesi hakkında beyân-ı mütâla'a idilebilmesi mebnî-i mevcûde-i 'atîkanın hâl-ı hâzırıyla ihdâs olunacak tarîk-i 'âmmeyi gösterir haritasının vücûduna vâbeste olmasına ve böyle elde bir gûne ma'lûmât olmadıkca bir şey yapılamaması tabîî bulunmasına binâen öyle bir haritanın bi't-tanzîm 'ilâve-i mütâla'alarıyla berâber sür'at-ı tîsyâr ve iş'ârı tevârih-i muhtelifede telgrafla mahalline î'zâm kılınan mühendislere bildirilmiş ve keyfiyet bu kere de te'kid ve sûret-i hâl Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine de tebliğ edilmiştir. Şu hâle nazaran nezâretce bu bâbda bir gûne te'ehhür vukû'a getirilmeyüb der-hâl lâzım gelanlara tebliğât-ı mü'essire îfâ olunmuş ise de henüz matlûb haritanın vürûd itmemesine mebnî keyfiyet 'ukde-i te'ehhüre düşmüş ve ma'a-hâzâ esâs-ı mu'âmele olmak üzere elde idilmiş sâlifü'l-'arz taht-ı lüzûm ve vücûbda bulunan haritanın bir an akdem tanzîm ve irsâl itdirilmesi hakkında vilâyetce ve mahallince ta'kîbât-ı lâzime ve tesrî'ât-ı mukteziyyenin îfâsı lüzûmu dahi Hüdavendigâr Vilâyet-i Celîlesine iş'âr kılınmış olmağla sûret-i cereyân-ı maslahatin nezâret fenn müşâvirliği ifâdesiyle 'arz ve beyânına ve mürsel telgrafnâmenin leffen takdîm ve î'âdesine mübâşeret olundu. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. 27 Zi'l-hicce 312 ve 8 Haziran 311

Ticaret ve Nâfi'a Nâzırı

BOA BEO. VGG. 48347.

Ek IV. Yangının meydana getirdiği maddi hasar ve yangın sonrasında alınan ilk mahallî tedbirlere dair

Makâm-ı sâmi-i Sadâret-penâhîye

Harîkzedegân için istenilen çadırların î'tâsına kadar meskensiz kalanların muhafazaları esbâbının istihsâli ehemmiyetli ve elzem olmasına ve Karaseydi ve Muharremşah ve Akkilise ve Bozguş ve Sorgun ve Mende ve Timurlar ve Hacı Kadem karyelerinin cesâmet-i mevki'yye ve Uşak'a karîben münâsebât-ı kâmileleriyle berâber ahâlisi meyânında erbâb-ı hamîyyetden bir hayli zevâtın vücûdu tahkîk kılınmasına mebnî musâbînden pek muhtâc ve muztarr olanların heman ve serî'an kurâ-yı mezkûreye yerleşdirilüb ve bir yandan da teşvîkât ve terğîbât-ı mü'essire icrâsıyla zâhire ve me'kulât-ı sâ'ire cem' ve tedârik idilüb tahfîf-i şiddet-i ızdırâb ve muzâyakaları esbâbının istihsâli zımında Uşak kaymakamlığıyla orada bulunan liva muhâsebecisine tebliğât-ı lâzime icrâ kılındığı Kütahya Mutasarrıflığından bugün alınan 15 Ağustos sene 310 târihlü telgrafnâmede î'sâr olunmuş ve harîk-i mezkûr dün gece sâ'at beşde basdırılub işbu harîkde bin sekiz yüz hâne yedi hân yigirmi kahvehâne altıyüzseksan dükkân on firun üç hamam on câmi'-i şerîf sekiz medrese ve mekteb-i rüşdî on bâb mekâtib-i sibyanîye ve iki kilisa muhterik olduğu ve kasabanın hâricinde bulunan dakîk fabrikası ihtiyâcât-ı ahâliyi te'mîn idecek derecede zâhire çıkarabileceğinden elde bulunan zâhireler öğüdülmekte bulunduğu ve sâye-i 'inâyet-vâye-i hazret-i padişahîde fukarâ-yı ahâlinin istikmâl-i esbâb-ı istirahatleri husûsunda imkânın müsâ'id olduğu derecede çalışılmakta olduğundan 'arz-ı sâbık vechle bin beş yüz 'aded çadırın vaktiyle yetiştirilmesi ma'rûzdır 16 Ağustos sene 310

Vali-yi Burusa

Münîr

BOA İrade, Husûsî, 132, 25 S 1312.

Ek V. Uşak yangın mahallinde çalışmış olan mühendis Ohannes Efendi'nin maaş ve harcırahına dair

Bâb-ı 'Âlî

Dâ'ire-i Umûr-ı Dâhiliye

Mektûbî Kalemi

'Aded

1259

Huzûr-ı 'Âlî-i hazret-i Sadâret-penâhîye

Ma'rûz-ı çâker-i kemînelerdir ki

Uşak harîk mahallinin tesvîyesi zımında mukaddemâ mahalline gönderilmiş olduğu hâlde âhîren 'azli vukû'undan dolayı müterâkim ma'âşâtının i'tâsından imtinâ' idilmekte ve 'avdet harcırâhı olarak me'hûzu olan mebâliğin istirdâdı cihetine gidilmekte olduğundan bahsle tesvîye-i istihkâkı istid'âsına dâ'ir mühendis Ohannes Efendi tarafından virilen 'arzihâl üzerine Hüdâvendigâr Vilâyet-i Celîlesiyle cereyân iden muhâbere nefîcesinde mümâileyhin îfâ-yı vazîfeye muktedir olamadığı cihetle kendüsüne 'avdet harcırâhı olarak evvelce virilmiş olan altı yüz on beş guruşun istirdâdı lâzım gelüb taleb eylediği eyyâma â'id ma'âş ise işe mübâşeretî târîhinden evvel olduğundan i'tâ olunmadığı ve mümâileyhin Der-'aliyyeyye 'azîmet itmesinden nâşî harcırâh-ı mezkûrun buraca kendüsünden istirdâdı lâzım geleceği bildirilmesine binâen keyfiyet Ticâret ve Nâfi'a Nezâret-i Celîlelerine lede'l-iş'âr alınan tezkire-i cevâbîyyede mümâileyhe teblîğ-i madde olundukda me'mûriyet-i mezkûreden dolayı istihkâkı olduğu iddi'âsıyla mezkûr harcırâhı i'âdeden imtinâ' itdiği cihetle meblağ-ı mezbûrun tamâmen kendüsünden tashîl edilmedikce bir me'mûriyete ta'yîn olunmamamsı için mu'âmele-i mukteziye îfâ kılındığı izbâr edilmiş olduğu hâlde olbâbda nezâret-i müşârünileyhâdan bu kere de vârid olub leffen takdîm kılınan 23 Nisan sene 312 târîh ve sekiz numarolu tezkirede mümâileyh mezkûr harcırâhı kat' itdiği mesâfe mukâbilinde bi'l-istihkâk ahz ve sarf itmiş olduğu cihetle i'âdeye kudreti olsa bile istirdâdı muvâfık-ı mu'adelet olamayacağı beyân ve müstehak olduğu ma'âşların tesvîyesini ve fakr û zarûret hasebiyle bir mahalle ta'yînini istid'â itmekte olduğu ve kendüsü müstahdemîn-i kadîmeden olub nezâretce işe yaramaz takımdan bulunmamakla berâber me'mûrîn-i fenniyyenin mukayyedlerinde bulunacakları me'mûrîn-i mahallîye tarafından hüsn-i istihdâmı lâzımeden ve işe yamadıkları hâlde vaktiyle cevâb virilmek îcâb-ı hâlden iken orası iltizâm olunmayarak bir me'mûrün bir müddet istihdâm olduğundan ve bu sûretle ma'âşa kesb-i istihkâk itmiş gibi telakkî idildikten sonra bu yolda bir mu'âmele ile cezâlandırılması muvâfık-ı mu'adelet olamayacağı dermiyân olunmuş olmağla şu hâlde göre îcâbı li-eclü't-tezekkür keyfiyetin Şûrâ-yı Devlete havâle buyurulması manû-tı müsâ'ede-i 'aliyye-i hazret-i vekâlet-penâhîleridir olbâbda emr û fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir 29 Zi'l-hicce sene 313 ve 30 Mayıs sene 312

Nâzır-ı Umûr-ı Dâhiliye

BOA ŞD. 1206 / 34, Ticaret 2 / 639, 21 S 1314.